

OTDK-DOLGOZAT

2015

**A FIATALOK ÉLETKEZDÉSI LEHETŐSÉGEINEK ÉS PÉNZÜGYI
KULTÚRÁJÁNAK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON**

**POSSIBILITIES TO STARTING LIFE AND FINANCIAL CULTURE
OF THE YOUNG GENERATION IN HUNGARY**

Kézirat lezárva: 2015. január 6.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Absztrakt	1
2. A téma aktualitása és kutatási előzményei	2
3. A téma szakirodalmi háttere és történeti előzményei.....	5
3.1. Felsőoktatási körkép.....	5
3.2. Diákhitel, mint rövidtávú segítség	7
3.3. “Brain drain” és külföldre áramlás.....	8
3.4. Pénzügyi kultúra térnyerése a gazdasági válság hatására	13
3.5. Pénzügyi kultúra fogalomrendszere	14
3.6. Korábbi kutatások eredményei.....	15
3.7. Devizahitel, az adósság csapdája	20
3.8. Összefoglaló gondolatok a szakirodalmi munkával kapcsolatban.....	21
4. Anyag és kutatási módszertan	22
5. A kutatási eredmények bemutatása	28
5.1. Alapszintű statisztikák.....	28
5.2. Keresztábrás lekérdezések (CrossTabs elemzés)	43
5.3. Esettanulmány interjú alapján	49
6. Hipotézis vizsgálat, következtetések és javaslatok	52
6.1. Hipotézisek bizonyítása.....	52
6.2. Javaslatok tétele.....	55
7. Új és újszerű tudományos eredmények	58
8. Összefoglalás	60
Irodalomjegyzék	61

SZÖVEGKÖZI TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Globális Versenyképességi Index alakulása	12
2. táblázat: Kutatás eredményeinek összefoglalása	24
3. táblázat: Fiatalok pénzügyi információinak forrásai	29
4. táblázat: Kérdőívünk kiugró értékei	43
5. táblázat: Kapcsolat a hitelezési politika és a tájékozottság között.....	44
6. táblázat: Asszociációs vizsgálat a kérdések között.....	45
7. táblázat: A kapcsolat erősségét kifejező mutatók	45
8. táblázat: Kapcsolatvizsgálat a fiatalok helyzete és a gazdaságpolitika között	46
9. táblázat: Kapcsolatvizsgálat a gyermekvállalás és a hitellel való életkezdés között.....	47
10. táblázat: Kapcsolat a gyermekvállalási hajlandóság és a fiatalok nehéz helyzete között	48

SZÖVEGKÖZI ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Magyarországon felsőoktatásba jelentkezett és felvettek száma.....	06
2. ábra: Az átlagos havi rendelkezésre álló jövedelem néhány európai országban.....	10
3. ábra: Pályakezdő munkanélküliek száma Magyarország néhány régiójában.....	11
4. ábra: Az oktatásban résztvevő fiatalok aránya	16
5. ábra: Az ifjúságot leginkább foglalkoztató problémák.....	17
6. ábra: A nők átlagos életkora az első házasság megkötésekor.....	18
7. ábra: A kutatási munkafolyamat szakaszai	22
8. ábra: A kutatás szociodemográfiai jellemzői.....	26
9. ábra: A 18-29 éves generáció tájékozottsága a banki termékeket illetően	30
10. ábra: Megtakarítás képzésének lehetősége jövőbeni fizetésből.....	31
11. ábra: A magyar fiatalok helyzetének megítélése az életkezdést illetően.....	32
12. ábra: Fiatalok véleménye az életkezdést illetően.....	33
13. ábra: “Mit gondolsz a hazai bérekről? Elegendőek-e az élet beindítására?.....	34
14. ábra: Munkában történő elhelyezkedés lehetőségei	35
15. ábra: Letelepelési szándék a magyar fiatalok körében	36
16. ábra: Gondoltál már arra, hogy jobb élet reményében elhagyd Magyarországot?	37
17. ábra: Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?	38
18. ábra: Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról?.....	39
19. ábra: A bankok hitelpolitikájának megítélése.....	40
20. ábra: Diákhitel gyakorisága a hitellel rendelkezők körében	41
21. ábra: Pénzösszegek, amelyekből a kitöltők időszakról időszakra gazdálkodnak	42

1. ABSZTRAKT

A FIATALOK ÉLETKEZDÉSI LEHETŐSÉGEINEK ÉS PÉNZÜGYI KULTÚRÁJÁNAK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON

A dolgozat a magyar fiatalok életkezdési lehetőségeinek és pénzügyi kultúrájának kapcsolatával foglalkozik. Ezek külön-külön is igen érdekes kutatási területeket jelentenek, azonban még érdekesebb kérdés az, hogy vajon hatással van-e a pénzügyi kultúra szintje a pénzügyi döntések meghozatalára!? Különösen hangsúlyos kérdés ez azoknál a fiataloknál, akik jelen pillanatban az életkezdés kapujában állnak, és nagyon fontos kérdésekre kell rövidesen válaszokat találniuk: hogyan kezdjem el a nagybetűs életet? Miből finanszírozzam meg első lakásomat? Hogyan vehetném meg az első autót? Hogyan kezdjek neki a családalapításnak stb.? Ezekre a kérdésekre több tényező is hatással lehet, amelyek vizsgálatára ez a dolgozat is kísérletet tesz. A lehetséges befolyásoló tényezők közül nagy hangsúlyt kapott a pénzügyi kultúra, amely a gazdasági válságot követően még inkább előtérbe került. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a nagyszámú tanulmány és publikációs anyag, amelyek az elmúlt években jelentek meg a témával kapcsolatban. A gazdasági válság még inkább megvilágította azokat a területeket, amelyek alapján véve határozhatják meg a pénzügyi döntéseket, így nem véletlenül került elő a pénzügyi kultúra vizsgálata is. Sokszor merült már fel az a kérdés a válság kezdete óta, hogy vajon megfelelő ismeretek, információk, vagy tapasztalat birtokában lehetett volna-e jobb pénzügyi döntéseket hozni, és ez által kedvezőbb válaszreakciót adni a gazdasági válságra? A háztartások eladósodása, a devizahitelek elszegényedése vajon összefüggésbe hozható-e a pénzügyi kultúra állapotával? A dolgozat ilyen, és ehhez hasonló kérdésekre keresi választ, csupán leszűkíti a vizsgálódásának fókuszpontját a magyar fiatal korosztályra. A fiatalok legaktuálisabb kérdése az, hogy miként és főleg miből kezdik majd el életüket, és erre a döntésre a pénzügyi kultúra ugyanúgy hatással lehet. A kérdés már csak az, hogy van-e valami összefüggés, és ha igen, akkor az milyen formában fejezhető ki!? A dolgozat és a mögötte álló kutatás ennek céljából valósult meg, hiszen kapcsolódási pontot kívánt feltárni a pénzügyi kultúra állapota és a magyar fiatalok helyzete között. A kutatási eredmények megállapításához módszeresen is megvizsgálja ezt a két területet, hogy primer (kérdőíves felmérés, N=1000) és szekunder adatokon keresztül is vizsgálni tudja a kutatás hipotéziseit. A dolgozat témáját azért tekinthetjük aktuálisnak, mert nemcsak a jelennel, hanem Magyarország jövőjével is foglalkozik, hiszen a jelent jellemző folyamatok hatásai csak 5-10 év múlva lesznek igazán látványosak. A vizsgálatok során olyan problémák is előtérbe kerültek, mint például az agyelszívás folyamata, vagy az alacsony fiatalkorú foglalkoztatottság, hiszen ezek szoros kapcsolatban állnak a hazai fiatalok helyzetével és életkezdési lehetőségeivel. A fiatal korosztály helyzete később nagyban befolyásolja majd a nemzetgazdaság és a társadalom helyzetét is, ezért mindenképpen több figyelmet kell fordítani a magyar fiatalokra, és a pénzügyi kultúrájuk állapotára. A dolgozat a témával kapcsolatos szakirodalmi áttekintés mellett bemutatja annak a kutatásnak a főbb eredményeit, amely országosan igyekezett információt szerezni a fiatalok helyzetéről és pénzügyi kultúrájuk jellemzőiről. Az eredmények közlése mellett több statisztika, valamint grafikus ábra és táblázat is megjelenik a dolgozat során, hogy még árnyaltabb és szemléltetőbb kép alakulhasson ki a választott témával kapcsolatban.

2. A TÉMA AKTUALITÁSA ÉS KUTATÁSI ELŐZMÉNYEI

Az elmúlt években egyre nehezebb helyzetbe kerültek a fiatal diákok az életkezdést illetően.

Alacsony fizetések, nem az elvárt munkahelyi környezet, rosszul felállított kép a pénz világáról. Mielőtt elkezdünk kutatni ebben a témában, sokszor felmerült bennünk az a kérdés, hogy mi fog történni, ha elvégezzük az egyetemet? Mi vár majd ránk? Miből fogjuk finanszírozni az életünket? Az egyetemi hallgatótársainkkal folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy sokaknak még eszébe sem jutott gondolkodni a jövőről. Még ha terveznek is valamit, sokszor a külföldi munkavállalást tartják a legjövödelmezőbbnek, hivatkozva az itthoni politikai és gazdasági helyzetre. Véleményük szerint nincs összhang az itthon kapható fizetések és a sok évnnyi tanulás között, ezért a jobb élet reményében elhagynák az országot. A legtöbb hallgató azonban nem gondol arra, hogy a külföldi munkavállalás is nehézségeket hordozhat magában. Megfelelő szakképesítés, vagy nyelvtudás hiányában korántsem biztos, hogy a legjövödelmezőbb állást kapják meg, ezért ebben a kérdésben nagy felelősség helyeződik a hazai felsőoktatás színvonalára és helyzetére is. Ebből az elgondolásból kiindulva a témaválasztásunk egyrészt a hazai oktatási rendszer változásainak bemutatására és hatásainak vizsgálatára esett.

Nagyon sok szakon már nincs lehetőség az állami támogatás igénybevételére, több százezer forintot kell fizetnünk ahhoz, hogy egy szemesztert elvégezzhessünk. Megoldásként hozta létre az állam a Diákhitel2-t, amelynek egyetlen funkciója a képzés díjának finanszírozása. Mivel a legtöbb fiatalnak kétségei vannak a hitelekkel szemben, ezért a Diákhitel2-t nem tartják lehetséges opciónak, akik pedig mégis felveszik, nem gondolkodnak előre, hogy az egyetem elvégzése után milyen forrásból fogják ezt a milliós nagyságrendű összeget visszafizetni. A hallgatói szerződések bevezetése is lényegi változást hozott az egyetemisták életében. Feltételei nagyon sokakban negatív érzelmeket váltott ki, és inkább választják a költségtérítéses szakokat, a Diákhitel programot, vagy a külföldi munkavállalást, mintsem a hallgatói szerződés nyújtotta lehetőségeket.

Témaválasztásunk aktualitását azok a társadalmi jelenségek is alátámasztják, amelyekre az elmúlt években lettek figyelmesek a kutatók Magyarországon. Ezek közül az egyik a brain drain, azaz az „agyak elrablásának folyamata”, amely a hazai értelmiség külföldre áramlását jelenti a jobb jövő és magasabb életszínvonal reményében. Másrészt ki kell emelni a bizonytalanságot, amely a fiatalok körében jelentkezik a gyermekvállalással

kapcsolatban. Mindezek mellett pedig megjelent az úgynevezett csendes generáció is, amely azon 15 és 29 év közötti fiatalokat jelenti, akik teljesen passzívvá és elzárkózottá váltak mindenfajta véleménynyilvánítást illetően.

Véleményünk szerint súlyos probléma, hogy a fiatal generáció az alapvető pénzügyi információkat nehezen tudja értelmezni és ismereteik sincsenek olyan szinten, hogy annak segítségével megfelelő döntéseket tudjanak hozni a jövőjükkel kapcsolatban. Meglátásunk szerint, számos olyan diák kerül be az egyetemekre, akik korábbi tanulmányaik során egyáltalán nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoztak a pénzügyi kérdésekkel. Sok esetben az egyetemi oktatás sem képes már betölteni azt az űrt, amely ekkora már kialakul a hallgatók gondolkodásában, tudásában a pénzügyi kultúrát, vagy a pénzügyi ismereteket illetően.

Ebből arra következtetünk, hogy sokan nem is tájékozódnak a pénzügyekkel kapcsolatban, mert vagy érdektelenek, vagy nem mernek kérdezni, vagy úgy gondolják, hogy ők mindennel tisztában vannak, és legtöbbször nem a leghitelesebb forrásból szerzik azt az információt, amelyre pénzügyi döntéseiket alapozzák. Az érdektelenség mellé egy pesszimista hozzáállás is párosul, amelyet egyrészt otthonról hoznak a fiatalok, másrészt ez olyan tényező, amelyet a jelenlegi gazdasági és társadalmi környezet is kedvezőtlenül befolyásol. A hazai lakosság jelentős arányú eladósodottsága miatt azt feltételezzük, hogy a szülők többsége sem rendelkezik megfelelő pénzügyi alapokkal, és nincs kellő rálátásuk a pénzügyi folyamatok alakulására.

A kutatás kezdetekor úgy véltük, hogy a gyerekeknek éppen a fentiek miatt nem alakult ki megfelelő pénzügyi tudása, és alapvetően az élethez való hozzáállásuk is inkább negatív, pesszimista jellegű. Nem rendelkeznek megfelelő és kellően elmélyült pénzügyi ismeretekkel ahhoz, hogy a pénzügyi döntéseiket megalapozottan és kellő biztonsággal hozzák meg. Ez pedig ki fog hatni arra a kérdésre is, hogy hogyan indítsák be életüket, miből finanszírozzák megélhetésüket!? Mindezek immáron nem egy egyén, és nem is egy közösség problémája, hanem a teljes társadalomé. Az egész országra jellemző problémával állunk szemben, és úgy látjuk, hogy ezt csak országos szinten lehet megoldani annak érdekében, hogy a következő generációnak már kellő alapot tudjunk adni a megfelelő pénzügyi szemlélet kialakulásához.

Dolgozatunk a fiatalok életkezdési nehézségeit és pénzügyi kultúráját szekunder és primer kutatási eredményekkel egyaránt tárgyalja. A legnagyobb hangsúlyt a kérdőíves felmérés eredményeire helyeztük, hiszen ez az a forrás, amely a leginkább képes bemutatni a választott témánkat, és az ezzel felmerülő problémákat. A felmérésünk elsődleges célja a

kortársaink helyzetének és pénzügyi tudásának feltérképezése volt, amelynek eredményeiből meghoztuk a dolgozatunk lényegi következtetéseit.

A primer eredmények, és a szekunder adatok rendszerezése mellett nagy hangsúlyt fordítottunk a témával kapcsolatos hazai és nemzetközi szakirodalom áttanulmányozására is, de emellett a primer kutatásokat kibővítettük interjúkészítéssel, és magasabb rendű statisztikai elemzések készítésével is. Utóbbi elemző részt diagramokkal, grafikonokkal igyekeztünk szemléletesebbé tenni, hogy minél árnyaltabb és látványosabb kép alakuljon ki a fiatalok életkezdését és pénzügyi kultúráját illetően.

Kutatásunk eredményei tanulságosak és hírértékűek lehetnek kortársainknak, szüleinknek éppúgy, mint tanárainknak, vagy azoknak, akik csak érdeklődnek a téma iránt, és foglalkoztat a hazai fiatalok helyzete.

3. A TÉMA SZAKIRODALMI HÁTTERE ÉS TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Az elmúlt években bekövetkezett gazdasági és oktatási változások nagymértékben befolyásolták a fiatalok lehetőségeit. A legújabb kutatások szerint a diákok már nem az alapján választanak szakot, hogy mit tartanak számukra a legérdekesebbnek, hanem előtérbe kerültek a megélhetés szempontjai és a tandíj mértéke. Emiatt egyre többen gondolkodnak a külföldi tanulásban, majd a későbbiekben a kinti munkavállalásban. A 2006-ban bevezetett új oktatási szabályok lehetőségeket és utakat nyitottak meg a fiatalok számára a külföldi oktatási rendszer megismerésében.

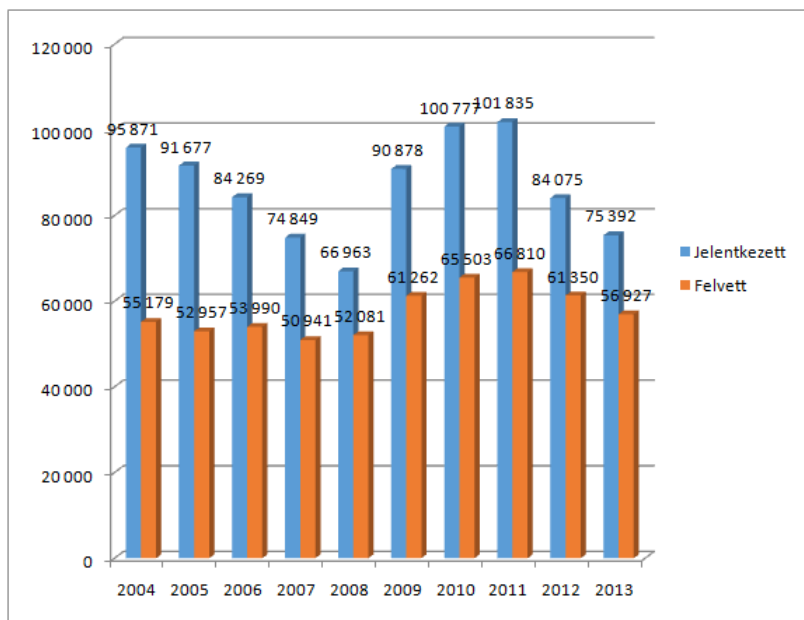
3.1. Felsőoktatási körkép

A '90-es években megnőtt az igény a diplomás munkavállalók iránt, a felsőoktatásban való részvétel és a nyelvtudás lett a foglalkoztatottak versenyképességének alapja. 1999-ben jött létre a Bolognai Nyilatkozat, melyet 29 ország (köztük Magyarország) képviselői írtak alá. A nyilatkozat fő célja, hogy egy egységes Európai Felsőoktatási Térséget hozzanak létre 2010-ig bezárólag és ezáltal a különböző országokban a felsőoktatási rendszer összehasonlítható legyen. 2006-os adatok szerint a résztvevő 45 ország közül 25 az EU tagállamai közé tartozott. Az Európai Unió célja, hogy közelebb hozza a különböző országok képzési rendszerét, ezáltal bátorítva a diákokat a külföldi tanulásra, munkavállalásra. A Bolognai Nyilatkozat egyik célkitűzése egy egységes kreditátviteli rendszer kialakítása, továbbá olyan struktúra megvalósítása, mely két fő szakaszra tagolódik. Az alapképzés feladata, hogy szakképzettséget nyújtson a hallgatóknak, így oklevéllel jelen lehessenek a munkaerőpiacon, azon felül lehetőséget adjon a második ciklusban (mesterképzésben) való részvételben, ezáltal megszerezve a mester diplomát. További célja kollektív oktatói-, kutatói-, hallgatói mobilitás elősegítése és az együttműködés kialakítása az európai felsőoktatási minőségbiztosításban.

Magyarországon 2006-ra vezették be a bolognai rendszert. Ennek keretében három szintre tagolódik a felsőoktatás, lépcsőzetesen épülve egymásra: 6-8 félév alapképzés, 2-4 félév mesterképzés, 6 félév doktori képzés. A statisztikák szerint e rendszer bevezetése után csökkenés állt be a jelentkezők számában, viszont a felvettek aránya nőtt.

2009-ben megállt a jelentkezők létszámának visszaesése, látványos növekedés kezdődött, melyet az 1. ábra szemléltet. Ez annak volt köszönhető, hogy először 2008-ban lehetett mesterfokozatra jelentkezni, a lehetőséggel a korábbi évekhez viszonyítva a diákok háromszorosa élt. Ezzel egy időben több mint 11 ezer olyan fiatal végzett a középiskolákban, akik nyelvi előkészítő évfolyamra jártak, ötéves képzés keretein belül.

Az oktatásbeli változások számszerű adatait a Központi Statisztikai Hivatal kimutatásaiból egyértelműen meg tudtuk határozni. Míg 2008-ban 66 963 leendő diák jelentkezett felsőoktatási intézménybe, melyből 52 081-et fel is vettek, addig már 2009-ben ez az érték 90 878 és a felvettek száma 61 262 fő volt. Ez a tendencia egészen a 2012-es évig folytatódott, amikor szintén nagy változás történt a felsőoktatás életében.

1. ábra: Magyarországon felsőoktatásba jelentkezett és felvettek száma.

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A 2011. évi CCIV. törvényben fogalmazták meg, hogy az állami ösztöndíjas és részösztöndíjas képzésekre bekerülő jelentkezők számára a támogatás elnyeréséhez elengedhetetlen feltétel az állami ösztöndíjszerződés aláírása. A szerződés a hallgató és a Magyar Állam nevében eljáró Oktatási Hivatal között jön létre. Ennek értelmében az állam az ösztöndíjjal támogatott hallgató képzésének egészét, a részösztöndíjas tanuló képzésének pedig felét finanszírozza, az önköltséges diákok a képzésük teljes összegét saját maguk fizetik. A hallgató a szerződés aláírásával vállalja, hogy a meghatározott tanulmányi idő alatt, de legfeljebb a képzés idejének másfélszeresén belül megszerzi a képzettség elvégzéséhez szükséges oklevelet. Továbbá az oklevél átvételét követő húsz éven belül köteles a hallgató az igénybe vett (rész)ösztöndíjas tanulmányai időtartamának kétszeresét hazai munkaviszonyban eltölteni, mely lehet munkáltatónál társadalombiztosítási jogviszonyt eredményező munkaviszony, vagy magyar joghatóság alatt végzett vállalkozás folytatása. A hallgató vállalja, hogy ha nem sikerült megszereznie oklevelét a fent említett időtartamon belül, a képzés díjának 50%-át visszafizeti az

államnak, valamint ha nem tart fenn a korábbiakban meghatározott magyar munkaviszonyt, abban az esetben köteles a (rész)ösztöndíj jegybanki alapkamatot három százalékponttal meghaladó kamattal megnövelt összegét visszafizetni (2011. évi CCIV. törvény 39. § (3) bekezdése, valamint 48/A - 48/S. §-ai alapján).

A hallgatói szerződés létrejöttével egy időben drasztikusan csökkentették az államilag támogatott férőhelyek számát: a 2011-ben bekerült 53 ezer hallgató helyett 2012-ben már csak 30 ezren kaphattak állami ösztöndíjat, tizenöt ezren pedig részösztöndíjjal tanulhattak tovább. A nappali képzésben résztvevő tanulók körében a 2012-es évi 70%-ról egy évvel később 69%-ra, (154 ezer főre) csökkent a teljesen vagy részben államilag támogatott képzésben résztvevők aránya, nevezetesen 2013-ban 69 ezer fő önköltséges szakon tanult a felsőoktatás intézményeiben.

3.2. Diákhitel, mint rövidtávú segítség

Az állam egy kedvező hitelkonstrukcióval állt elő a gyengébb anyagi helyzetű fiatalok számára, ezért teremtette meg a Diákhitel2-t, mely a már meglévő Diákhitel1 továbbfejlesztése. Magyarország Kormánya 2001-ben hozta létre a diákhitelt. Célja minden fiatal számára lehetőséget biztosítani a felsőoktatásban való részvételben, függetlenül a hallgató, illetve a családok anyagi teherviselő kvalitásától, valamint hogy a Kormány hosszú távon szolgáltassa az általánosan elérhető, tömeges és színvonalas felsőoktatás fenntarthatóságának feltételeit a magyar gazdaság korszerűsítése érdekében. A diákhitel rendszer megalkotói azt szerették volna elérni, hogy a hallgatók olyan kölcsönhöz jussanak, mely univerzális, mindenki számára egységes feltételekkel igénybe vehető, és amelynek értéke már jelentős támogatást nyújtson az egyének egzisztenciális és tanulmányi költségeihez. További célkitűzése, hogy a hitel visszatörlesztése a hallgatók elvárásaihoz igazodjon egy produktív beszédési eszköz kialakításával és miközben segít a tanulóknak, ne terhelje a költségvetést, legyen önfenntartó, hosszútávon önfinanszírozó. A diákhitelnek mára két változatát vehetik igénybe az egyetemre járó fiatalok. Az egyik a hitelezési forma kialakítása óta létezik, ez a Diákhitel1, a másik a hallgatói szerződés bevezetésekor egy még kedvezőbb kamatozással kialakított szolgáltatás, a Diákhitel2. A Diákhitel1 legszámottevőbb előnye, hogy szabadon felhasználható, azaz a hitelcél az igénylő határozza meg, továbbá állami ösztöndíjas vagy önköltséges képzésen résztvevő hallgató is igényelheti, havi 15-50 ezer Forint értékben, melyet kérhetnek havi vagy egy összegű folyósításban, összesen 10 félévre. Ezzel szemben a Diákhitel2-t csak az önköltséges képzésekre felvett hallgatók igényelhetik, a felvett összegnek nincs felső

határa, mivel megegyezik az intézmény felé fennálló fizetési kötelezettséggel, vagyis az önköltség tényleges értékénél nem lehet magasabb az összeg. Ez egy kötött felhasználású hitel, a hallgató kizárólag a képzési díj kifizetésére használhatja fel, éppen ezért a pénzt közvetlenül a felsőoktatási intézmény részére utalja a Diákhitel Központ. A kamatláb értékét a Diákhitel1 konstrukció esetében a Kormányrendeletben rögzített szabályok szerint félévente határozza meg a Diákhitel Központ, mely 2014. július 31-től december 31-ig 5,75%. A Diákhitel2 kamatát hasonlóképp határozzák meg azzal a különbséggel, hogy állami kamattámogatással működik, így a hallgatóknak csak évi 2%-kal növekszik az igényelt összegük, az első részlet teljesítésétől számítva.

3.3. **“Brain drain” és külföldre áramlás**

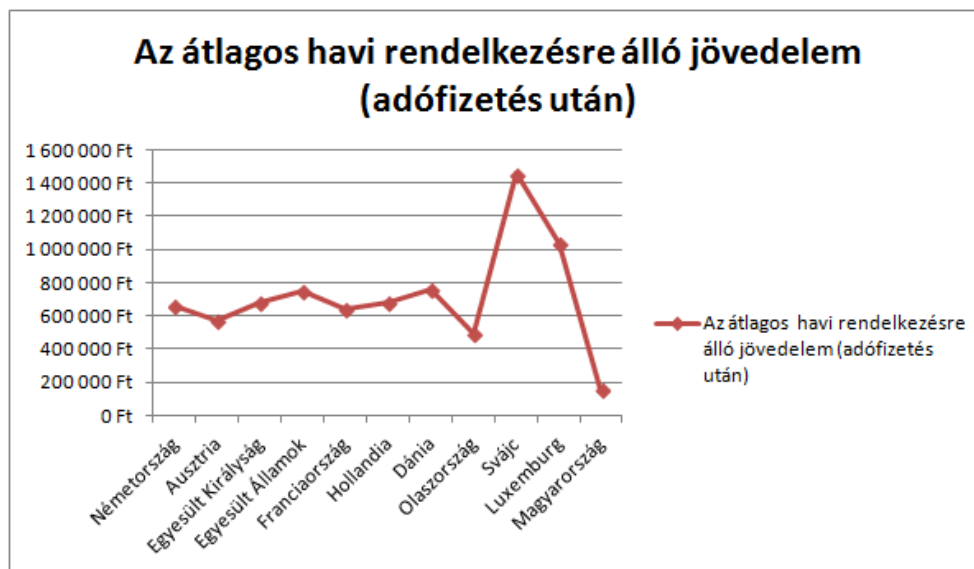
Annak ellenére, hogy az állam megoldásként kínálta a Diákhitel2-t a költségtérítéssel, sokan nem éltek a lehetőséggel. Az elmúlt évek felmérései azt mutatták, hogy a diákok egy része a megoldást a külföldi tanulásban látja. Az otthon elhagyása egy jobb élet reményében nem tekinthető új folyamatnak. Először a Brit Királyi Akadémia foglalkozott a jelenséggel saját tudósainak kivándorlása során Amerikába és Kanadába, az 1950-es és 1960-as években. Ezzel egy időben alkottak meg egy új fogalmat: “brain drain”-t, vagyis az agyelszívás folyamata. A kifejezésből a “brain” a hasznos tudás hordozóját jelenti, a “drain” pedig arra utal, hogy a kivándorlás egy adott országban nagymértékű, míg a más országok képzett állampolgárainak beáramlása és a hazatérés alacsony. Az UNESCO megfogalmazása szerint a folyamat alapját az országok egyenlőtlen tudományos és műszaki fejlettsége képezi, ez kiváltja az eltérő igényt a különböző szakemberekre. Sokan összekeverik a fogalmat a migrációval vagy a különböző külföldi tanulmányutakkal. A migráció egy pozitív folyamat, mivel a résztvevő külföldi tapasztalattal, nevezetesen plusz tudással tér vissza hazájába. Hasonló mondható el a tanulmányi utakról (pl. Erasmus), amelynek keretében a diák egy idegen országban tölt fél - egy évet, de a legfontosabb tényező, hogy hazatér saját országába. Korábban létrejött a brain drain összetevőinek úgynevezett “push”- (taszító) és “pull-factor” (vonzó) szerinti osztályozása. A push factor az a tényező, amely taszít, eltávolít, az anyaország elhagyására ösztönöz, a pull factor odahúz, vonz abba az országba, ahol a letelepülés történik. Az agyelszívás negatív hatásának csökkentésére és megszüntetésére három módszer létezik. Az első és talán legegyszerűbbnek tűnő tényező, a kivándorlás mértékének csökkentése a migráció adminisztrációs korlátozásával vagy az érintett kivándorlást fontolgató réteg különböző anyagi eszközökkel való motiválása a maradásra. A második megoldás az, hogy

a kivándorlás által okozott veszteséget megfizettetik az érintettekkel, melyet megtéríthetne a migráns vagy a fogadó ország, avagy a harmadik lehetőség az úgynevezett diaszpóra, vagyis erős kapcsolat a külföldön élő szakemberekkel, tapasztalataik, tudásuk és kapcsolataik beépítése az otthoni tudományos életbe. Erre a módszerre példát szolgáltatnak a rövid tanulmányutak, konferenciák és közös kutatási programok. Utóbbi példa segíthet abban a folyamatban, amit az "agyak körforgásának" neveznek és mellyel a külföldre elvándorolt egyén hazatérésének gondolata mielőbb valóra válhat.

Az utóbbi években Magyarországon a kivándorlási folyamat egyre fokozottabban van jelen. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeiből kiderül, hogy a 15-29 éves korosztály 49%-a tervezi, hogy később külföldön vállal munkát. A fiatalok körében Ausztria és Németország a legjellemzőbb választások közé tartozik, a harmadik helyen pedig Anglia jelenik meg. A megkérdezett 8 ezer fő egyharmada ragaszkodna csak a magyarországi élethez, ez különösen jellemző (41%) a 25-29 évesekre. Szükséges megemlítenünk, hogy a kutatás során megkérdezett fiatalok külföldre vándorlásuk alatt nem feltétlenül a letelepedést értik. Mindössze 12% tudja elképzelni azt, hogy végleg elhagyja Magyarországot, további 27% viszont több mint egy évre költözne el. Az ország elhagyását motiváló tényezők között a jobb megélhetés a legnépszerűbb (válaszadók kétharmada), a tapasztalatszerzés, nyelvtanulás, karrier lehetősége is kiemelkedő szerepet kap, főként a 15-19 évesek és a diplomások körében. (Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet, 2013)

A hazai kivándorlás okait vissza tudjuk vezetni azokra a felsőoktatási változásokra, melyeket korábban bemutattunk, továbbá az elmúlt években a fiatalok elvesztették bizalmukat az itthoni kormányzásban és gyengének tartják a jelenlegi gazdasági helyzetet. Több olyan Európán belüli országot találhatunk, ahol a felsőoktatás ingyenes vagy csak minimális összeget kell fizetnünk. A költségmentes képzést nyújtó országok között szerepel Írország, Ausztria, Skócia, a skandináv tagállamok és Szlovénia. Előfordul néhány olyan ország, ahol számíthatunk féléves díjra, de ezeken az egyetemeken viszonylag alacsony a térítés díja: Franciaországban 169-229 eurót állapítanak meg évente, Luxemburg és Izland hasonló (szemeszterenként 100, illetve 100-250 eurós) regisztrációs díjat szab meg. A jelentkezéshez feltétel az érettségi, mesterképzéshez pedig egy BA diploma megszerzése, továbbá szinte kivétel nélkül mindenhol kell az angoltudás vagy az ország saját nyelvének ismerete. A cél ezekkel ellentétben az lenne, hogy a magyar diákok hazájukban tudják kamatoztatni tudásukat és képzettségüknek megfelelő állást találjanak. Ehhez viszont nem találják elégségesnek az itthon adott lehetőségeket. A Milestone Intézet

kutatása alapján az angliai top egyetemeken tanuló magyar fiatalok 89,7%-a azért választott brit felsőoktatási intézményt, mert magasabb az oktatás színvonala és 78,4% a jobb munkalehetőségek miatt kezdte ott tanulmányait. Több nemzetközi kimutatás is készült az átlagos európai bérek alakulásáról, amelyek közül az egyik eredményét a 2. ábra szemlélteti grafikusan. (Nationmaster.com)

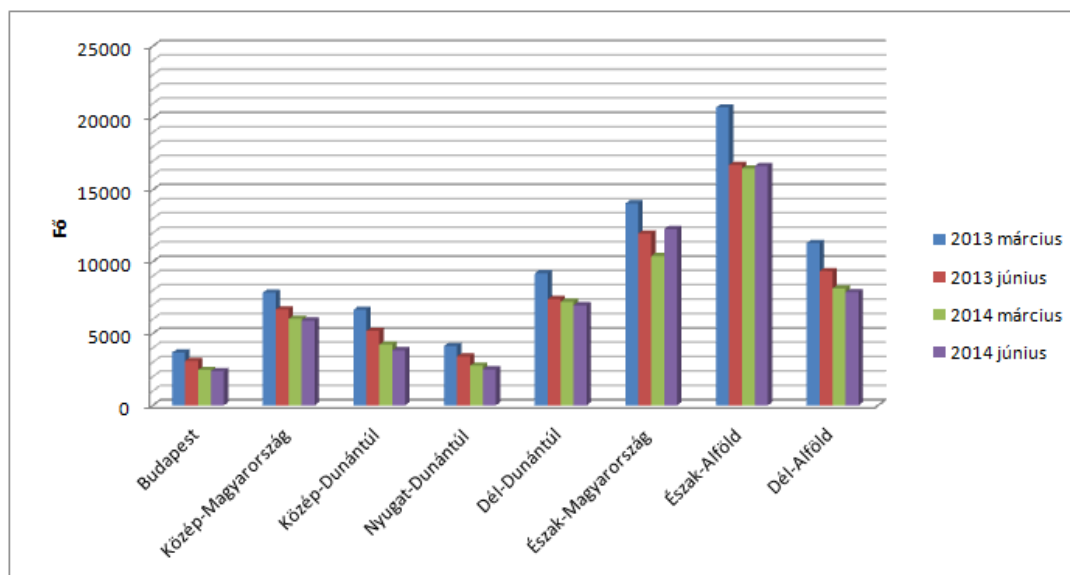

2. ábra: Az átlagos havi rendelkezésre álló jövedelem néhány európai országban

Forrás: www.nationamaster.com adatai alapján saját szerkesztés

Észrevehető az a tény, hogy a diákok nem az adott ország életszínvonala és az átlagos fizetés alapján választanak úti célt, hanem a külföldi felsőoktatási intézmény által nyújtott lehetőségek és a tandíj mértéke a legfontosabb befolyásoló tényező. Az UNESCO adatai szerint, a legnépszerűbb célpont Németország és Ausztria (1660 és 1208 diák tartózkodik e két országban jelenleg), majd az Egyesült Királyság következik (1149 diák). Továbbá azt is megtudjuk, hogy jelenleg összesen 7886 tanuló tartózkodik külföldön. (UNESCO Institute of Statistics, 2014) A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei (2013) szerint összefüggés van a hazához való ragaszkodás és a területi elhelyezkedés között. A dél-dunántúliak (20%) illetve a dél-alföldiek (29%) kötődnek legkevésbé Magyarországhoz. Ez a tény nem hozható összefüggésbe a régió pénzügyi helyzetével, ugyanis a legszegényebbnek tekinthető észak-magyarországi és észak-alföldi lakosság csak alacsony százalékkal marad el a többi megkérdezettől. A KSH területi egységekre lebontva adta meg 2013-ra és 2014-re negyedévente a pályakezdő munkanélküliek számát (3. ábra). Az adatok szerint Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon a legrosszabbak a friss

diplomások elhelyezkedési lehetőségei, míg a fővárosban és Nyugat-Dunántúlon alacsony a pályakezdő munkanélküliek száma.

3. ábra: Pályakezdő munkanélküliek száma Magyarország néhány régiójában

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

Az agyelszívás folyamatának következménye, hogy az itthon képzett szakemberek tudása és kreativitása egy másik országban hasznosul. Ennek köszönhetően a versenyképességbeli különbségek is kiéleződnek, mivel a külföldi országok elszívják a tudást, mely a legfőbb eszköz az értékteremtés folyamatában. Ma a legfejlettebb országok innovációval, minőséggel, magas hozzáadott értékkel versenyeznek, amelyhez elengedhetetlen feltétel a korszerű tudás rendelkezésre állása. Magyarország számára az egyik fő problémát az jelenti, hogy főleg a tudás előállításában és kitermelésében emelkedik ki, miközben ez a tudástőke más fejlettebb országokban válik tényleges termelési értékke. A tehetségek megtartásában és vonzásában nagy szerepe van az országban jelen lévő versenyképesség szintjének. A versenyképességgel foglalkozó szervezetek között az egyik legkiemelkedőbb a World Economic Forum (Világgazdasági Fórum), amely a nemzeti versenyképességet méri multidimenziós mutatószámok segítségével. A WEF 1979-ben jelentette meg először a Globális Versenyképességi Jelentést, amely az elmúlt években igyekezett minél több országot beintegrálni a versenyképességi kutatásokba. Ma már 148 országot rangsorol 12 pillér alapján, amelyek alapjaiban határozhatják meg egy nemzetgazdaság versenyképességét. A nemzetek versenyképességének rangsorát összefoglalóan a Globális Versenyképességi Index (Global

Competitiveness Index, GCI) fejezi ki, amely három főbb részből áll, és 12 pillérre támaszkodik:

- alapvető követelmények részindex - intézmények, infrastruktúra, makroökonómiai környezet, egészségügy és alapoktatás
- hatékonyság fokozása részindex - felsőoktatás/képzés, árupiaci hatékonyság, technológia rendelkezésre állása, munkaerőpiaci hatékonyság, pénzüpiaci hatékonyság, piacméret.
- innováció és kifinomultsági részindex - innováció, üzleti kifinomultság.

A jelentés adataiból láthatjuk (1. táblázat), hogy Magyarországon az elmúlt tíz évben jelentős versenyképességi visszaesés történt, míg például Németország folyamatos növekedést mutat.

1. táblázat: Globális Versenyképességi Index alakulása

Év	Magyarország	Németország	Ausztria	Anglia	Franciaország	Összes ország
2001	28.	17.	18.	12.	20.	75
2004	39.	13.	17.	11.	27.	104
2008	62.	7.	14.	12.	16.	134
2012	60.	6.	16.	8.	21.	142
2014	60.	5.	21.	9.	23.	144

Forrás: Global Competitiveness Report adatai alapján saját szerkesztés

A WEF eredményei arra mutatnak rá, hogy egyes országok képesek versenyelőnyt teremteni és megfelelően reagálni egy olyan nagy volumenű befolyásoló tényezőre is, mint például a gazdasági világválság. Magyarország versenyképességi lemaradása jelentősen érzékelhető, kiemelten foglalkoznunk kell a témával, mivel ezek a tényezők is befolyásolják a fiatalok jelenlegi és jövőbeni döntéseit az itthon maradás illetve a kivándorlás kérdésében. (Varga, 2013)

3.4. Pénzügyi kultúra térnyerése a gazdasági válság hatására

A magyar fiataloknak túl nagy elvárásaik vannak a bért és a munkakörülményeket illetően, nem tudnak optimistán tekinteni a jövőjükre a jelenlegi pénzügyi és gazdasági helyzetben. El kell gondolkoznunk azon a kérdésen, hogy ha a fiatal generáció készség szinten rendelkezne az alapvető és mindennapos pénzügyi tudással, vajon könnyebben tudnának-e reflektálni az állandóan változó gazdasági hatásokra. Egy olyan fogalom rendszert szükséges bevezetnünk, amelynek szerepe a gazdasági világválsággal párhuzamosan egyre fontosabb szerepet kapott, emellett a világban mindenhol jelen van. A pénzügyi kultúra megfogalmazására már a 20. század elején is történtek kísérletek az Egyesült Államokban, bár ez nem a mai tudás_értékével ekvivalens, hanem célja az volt, hogy igényt teremtsen a lakossági pénzügyi termékek használatára és kiszélesítésére. Az 1980-as évekre tehető egy olyan nagyarányú innovációs hullám elindulása, mely többnyire a pénzügyi termékeket érintette. Erre az időszakra a meglévő pénzügyi alternatívák elérték az általuk kínált lehetőségek maximumát, ezért a gazdaság és a pénzügy előrelépéséhez új forrásokra és opciókra lett kereslet. Létrejött egy olyan sokrétű gazdasági kínálat, mely részleteiben már a pénzügyekkel aktívan foglalkozó személyek és szakértők sem veszik észre a kockázatokat teljes körűen. Ez azért jelentett és jelent a mai napig is problémát, mert az átlag egyének már nem tudták napi szinten követni a pénzügyi eseményeket, sőt ebből következik az is, hogy egyre kevésbé voltak megfelelő tudás birtokában és eltávolodtak a finansziális termékek megértéséhez szükséges tudás szintjétől. Ez eredményezte azt, hogy a társadalom jelentős hányada úgy használta a komplexebb pénzügyi termékeket a nagyobb hozam érdekében, hogy nem voltak tisztában annak kockázataival. Magyarország esetében például ilyen típusú eset a deviza hitel térnyerése. (Béres, 2013)

Nem segített az így kialakuló helyzeten a 2008-ban kezdődő pénzügyi és gazdasági világválság, egyetlen pozitívumaként említhetjük meg azt, hogy előtérbe került a pénzügyi kultúra vizsgálatának szükségessége, mely felmérések és kutatások formájában jött létre, ezáltal felkeltve a figyelmet az egyes hiányosságokra. Számos vizsgálatot folytattak az elmúlt években e témakörben a tudás feltérképezésére, külföldön és hazánkban egyaránt, melyek alátámasztották azt a tényt, hogy a lakosság pénzügyi tudásának elmaradása is oka lehetett a válság kialakulásának. (Béres, 2013)

3.5. Pénzügyi kultúra fogalomrendszere

Azonban ahhoz, hogy tovább léphessünk témánkban, fel kell tárnunk a pénzügyi kultúra fogalmának összetettségét és részleteit. Vizsgálódásunk során számos megfogalmazást találtunk, ennek ellenére nincs konkrét meghatározás, mivel több jelentést és megközelítést is tartalmaz.

Béres és szerzőtársa a pénzügyi kultúra elgondolásához disszertációjukban a (1) pénzügyi tudást (pénzügyi ismeretek), a (2) pénzügyekben való jártasságot és tapasztalatot, a (3) pénzügyi készségeket és végül a (4) pénzügyi tudatosságot rendel. (Béres et al., 2013:2)

Hazánkban a Magyar Nemzeti Bank az elsők között alkotott meg egy széleskörű definíciót a témakörben, amely a pénzügyi kultúra összetevőit átfogóan tartalmazza: olyan gazdasági és pénzügyi tudás, mely egy meghatározott ismeret-szintet feltételez, ami által az egyén körültekintő döntéseket tud hozni, felmérve a jövőbeni kockázatokat és következményeket. (MNB, 2008)

Czakó és szerzőtársai két oldalról közelítették meg a fogalmat: Az egyik oldal szerint a pénzügyi kultúra alatt azokat a készségeket értjük, hogy az egyén naprakész információkkal rendelkezik, a megszerzett tudást megfelelően képes értelmezni és így optimális pénzügyi döntéseket tud hozni. Másik megközelítés szerint a pénzügyi kultúra vizsgálatakor figyelniünk kell a pénzügyi döntések mögött meghúzódó kulturális összetevőkre. A pénzügyi szokásokat nem csak az aktív tájékozódás, az értelmi adottságok, hanem a hagyományok és normák is befolyásolják, amit a kulturális beállítottság alapjaiban határoz meg. (Luksander et al., 2014)

A definíciókból kiderül, hogy a fejlett pénzügyi kultúra sokrétű ismeret tudását együttesen igényli. Béres így vélekedik: egy ország pénzügyi kultúrájának fejlettsége lemérhető abból, hogy a gazdasági szereplők együttesen mennyire aktívan működtetik a gazdaságot, mert közös érdekük fűződik hozzá. Mikroszinten a háztartási és vállalati szektor, ha nagyobb pénzügyi ismeretekkel rendelkezik képes előnyös döntéseket hozni, elkerülik a hátráltató lépéseket, mint például a drága hitelek, megtakarítások kevés hasznot hajtó beruházásai. (Béres, 2013)

Érdekes párhuzam figyelhető meg a gazdaságban. Klapper és szerzőtársai arra a konzekvenciára jutottak, hogy minél magasabb a pénzügyi kultúrája a társadalomnak, annál több az elérhető megtakarítás az országban, ezek együttesen a pénzügyi rendszer stabilitását eredményezik. A finansziális szervezeteknek érdeke fűződik a pénzügyi kultúra

fejlesztéséhez, mert a vállalatok és a háztartások megtakarításának növekedése javuló hitelképességet indukál. A pénzügyi szektor számára ez kis kockázatú kereset bevétel lehetőségét rejti. Az állam érdeke fejleszteni a pénzügyi kultúra szintjét a lakosság körében, mert ha magasabb, akkor az újraelosztási és stabilizációs célokra kevesebb nyomatókat kell helyezni, ami karitatív impulzussal bír minden szereplőjére a gazdaságban, az ország versenyképessége erősödik. (Béres, 2013)

3.6. Korábbi kutatások eredményei

A Magyar Nemzeti Bank tanulmányában a pénzügyi kultúrát vizsgálta a lakosság 15-17 és 18-30 évesek körében. A kutatásból kiderül, hogy a 15-17 évesek pénzügyi ismereteik nagy részét szüleiktől, családtagjaiktól szerzik. Azok a fiatalok akiket bevezetnek a család pénzügyeibe, hamarabb tanulják meg a pénzzel való bánásmódot, pénzügyeiket fejlettebben kezelik a későbbiekben. Információkat a reklámokból is gyűjtenek, de ennek hitelességét megkérdőjelezzik. Sajnos csak kevesen említették meg az iskolában tanultakat. A pénzintézetek világába a szülők vezetik be gyerekeiket, önállóan nem döntenek, elfogadják családtagjaik választását. A passzív attitűd későbbiekben is megmarad. (MNB, 2006a)

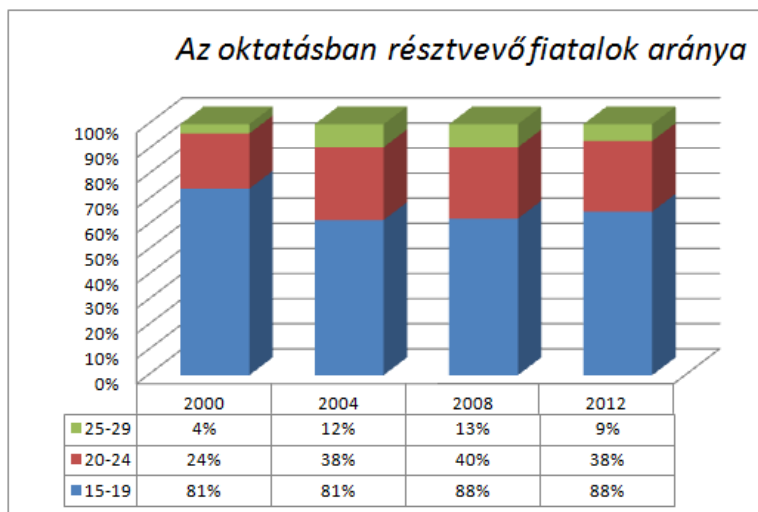
A középiskolások és a 18-30 éves korosztály is felhasználó szinten kezeli a banki szolgáltatásokat, csak azt veszik igénybe, ami legszükségesebb számukra, a többi lehetőséggel nem foglalkoznak, nem érdeklődnek más konstrukciók iránt, jellemzően ezekről kevés információval is rendelkeznek. A kutatásból az is kiderül, hogy azt a pénzt, amit a fiatalok önállóan keresnek meg, sokkal tudatosabban és átgondoltabban kezelik. A pénzügyek sajátos nyelvezetével nincsenek tisztában, ezért egyéni tájékoztatást igényelnek. Ez kifejezetten azokra igaz, akik nem járnak semmilyen felsőoktatási intézménybe. A specifikus ismeretek hiánya az internetes ügyintézés nagymértékben gátolja. A fiatal generáció fontosnak tartja a pénzügyekben való tisztánlátást, részben azért is, hogy ne lehessen őket könnyen megtéveszteni, mégis a mélyebb tudás megszerzésére nem fordítanak elegendő időt és energiát. Alapvető szakkifejezések, mozaik szavak tartalmi jelentését nem ismerik. Néhány példa: OBA, Betétvédelem, ATM, de ide sorolható a pénz fogalma is. A tanulmányból az a következtetés vonható le, hogy amíg a fiatalok a jelenbeli pénzügyeiket nem tudják megfelelő szinten kezelni, az időskori éveikre sem fognak megtakarításokat képezni. (MNB, 2006b)

2010-ben az OECD – egy nemzetközi felmérés keretei között – megvizsgálta a hazai lakosság pénzügyi tudásának mértékét. A felmérés célja az volt, hogy megállapítsa, hogy a

lakosság mennyire jártas a pénzügyi döntéseket befolyásoló alapfogalmakat illetően, továbbá milyen szinten ismerik az elérhető pénzügyi termékeket és szolgáltatásokat. Az egyik meglepő eredménye a kutatásnak az, hogy a megkérdezettek (1000 fő) egyharmada készít csak családon belül kiadásairól költségvetést, pedig fontos lenne kalkulációt végezni a ki- és beáramló pénzmozgásokról. (OECD, 2010)

Magyar Ifjúság 2012 kutatás során 15-29 éves fiatalok körében 8 000 főt kérdeztek meg. A felmérés folyamán foglalkoztak a diákok továbbtanulási szándékaival, az oktatás helyzetével, a családalapítás és gyermekvállalás alapvető adataival, az elvándorlási szándékkal és a külföldi munkavállalással. 2000 óta négyévente végzik el az ifjúság körében a kutatást. A 2012-es felmérés során a fiatalok oktatási helyzetének megismerésére jelentős hangsúlyt fektettek. Mint már korábban említettük, 2000-től kezdődően 2008-ig az oktatásban való részvétel nagymértékben növekedett, azonban 2012-re ez az emelkedés megtorpant és degressziót figyelhetünk meg. Az oktatásban résztvevők száma az életkor előrehaladtával egyre csökken.

A 4. ábra adataiból egyértelműen láthatjuk, hogy 2012-ben a 15-19 éves fiatalok 88%-a vett részt valamilyen képzésben, mely az említett korcsoportok között a legnagyobb arány, miközben a 20-24 éves korosztály már csak 38%-a van jelen az oktatásban, a 25-29 éveseknek pedig a 9%-a. Szakmunkás végzettséggel 16%, érettségivel 42%, diplomával pedig a fiatalok 9%-a rendelkezik.

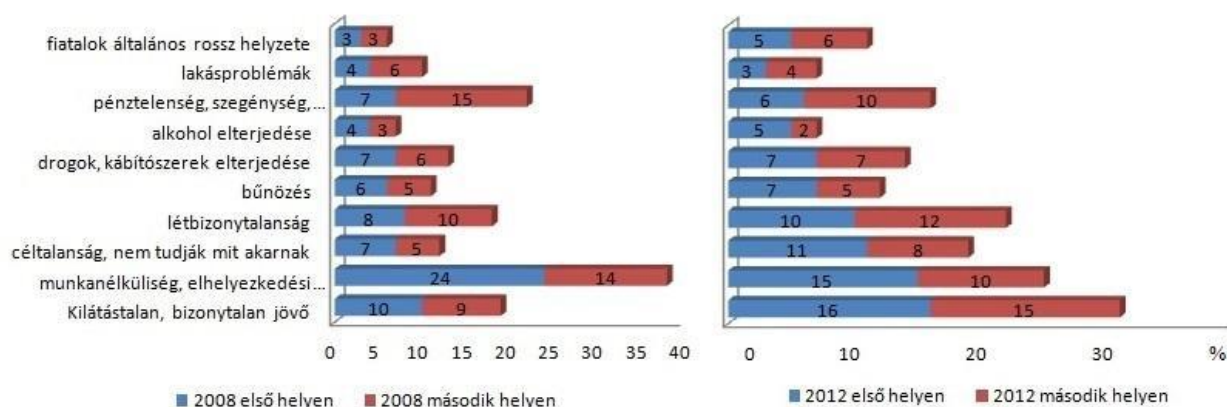

4. ábra: Az oktatásban résztvevő fiatalok aránya

Forrás: Magyar Ifjúság 2012 kutatás alapján saját szerkesztés

A korcsoportok között jelentősen eltér a továbbtanulási hajlandóság. A szakmával rendelkezők, többnyire a szakmunkásképző iskolában végzettek nagy része már nem tanul

tovább, míg az érettségizett diákok 39%-a, a diplomások 18%-a folytatta valamiképpen tanulmányait. Azonban a diákok nem egyszerűen önszántukból szeretnének továbbtanulni, hanem 61%-uk azért, hogy minél jobban fizető állást kaphassanak, további 31% pedig úgy gondolja, hogy megfelelő végzettség nélkül nincs esély a jólétre. A kutatás során továbbá felmérték a fiatalok szabadidős tevékenységeit, szenvedélyeiket, társas szokásaikat és politikai attitűdöket. A korábbi felméréseknek köszönhetően láthatjuk, hogy a fiatalságot foglalkoztató problémák hogyan változnak. Az ezredfordulón a legtöbb aggodalmat a munkanélküliség és a lakáskeresés kérdései jelentették, míg a 2012-es felmérés eredményeiben a lakhatás már csak a kilencedik helyen jelent meg. A hangsúlyeltolódás már a második kutatás (2004) idejére is érzékelhető vált, ekkorra ugyanis a munkanélküliséget megelőzték a drog- és alkoholfogyasztás kérdései, valamint holtversenyben állt a kilátástalan jövő problémájával. 2008-ra ismét az elsők között szerepelt a munkanélküliség problémája, emellett megjelent a pénztelenség és a létbizonytalanság is. Az utolsó két felmérés a gazdasági válság két különböző ciklusában történt, ennek ellenére ez alatt a négy év alatt is érzékelhetővé vált az ifjúságot leginkább foglalkoztató nehézségek átalakulása. Az 5. ábrán ezt a változást mutatjuk be, az adatok százalékos megoszlásban találhatók, mivel a témánk szempontjából csak a legfontosabbakat emeltük ki, így az arányok összege nem ad 100%-ot.

5. ábra: Az ifjúságot leginkább foglalkoztató problémák

Forrás: Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján saját szerkesztés

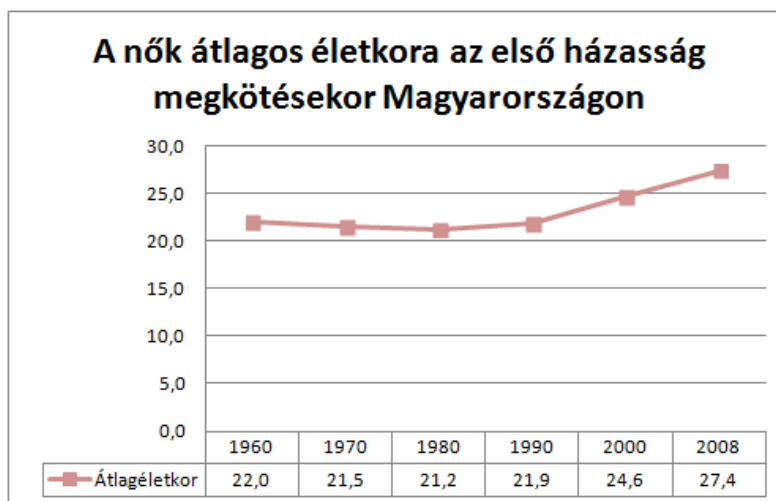
A Magyar Ifjúság 2012 kutatás keretein belül vizsgálták a 15-29 éves fiatalok szabadidős tevékenységeit, hozzáállását a közéleti kérdésekhez és a politikához. Az új viselkedésbeli változások összefoglalására, Székely Levente a korosztálynak az új csendes generáció nevet adta. Ez az elnevezés eredetileg a második világháború előtt születettek

jellemzésére szolgált, akik óvatos, biztonságra törekvő magatartást mutattak, fontosnak tartották a családi értékeket és korán házasodtak. (Székely et al., 2014)

Strauss és Howe modellje alapján a 2000-es évek elejétől születettek viselkedésükben hasonlítanak a második világháború előtti korcsoportra. A rendszerváltás krízise kapcsán a vártnál egy nemzedékkel korábban, olyan új generáció jött létre, amely nem egyezik a nyugati világban elvárt 2000 után születettek korosztályával. (Strauss - Howe, 1991)

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményeire hivatkozva az 1982-1996 között születetteket attitűdjük alapján nevezik ma új csendes generációnak. A felmérésből kiderül, hogy a mai fiatalokból hiányzik az elkötelezettség és bizonytalanság dominál a családalapításra vonatkozó terveikkel kapcsolatban. A 25-29 évesek 40%-a még sosem élt tartós párkapcsolatban és 70%-nak még nem született gyermeke.

Ennek ellenére a korosztály tagjai szívesen élnének kapcsolatban és fontosnak tartják a házasságkötést is. Magyarországon az első házasság megkötésekor az átlagéletkor 1960-ban még 22 volt, míg közel ötven év elteltével (két generáció változásával) ez az érték már 27,4 lett, ezt szemlélteti a 6. ábra. A további Kelet-Közép-Európai országok esetében is hasonlóan alakultak e számok. (Székely, 2014)

6. ábra: A nők átlagos életkora az első házasság megkötésekor

Forrás: Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet adatai alapján saját szerkesztés

Kijelenthetjük, hogy a fiatalok nem tudatosan vállalják az egyedüllétet. A 8 ezer főt felölelő kutatás során a válaszadó nők csupán 15%-a mondta, hogy inkább nem vagy biztosan nem szeretne megházasodni. Makay Zsuzsanna 2013-as felmérése szerint mindössze hat százalék azoknak a száma, akik egyáltalán nem szeretnének gyermeket vállalni. A válaszadó 419 kitöltő szerint a gyermekvállalás elutasításának legfőbb oka

(40%) a nem megfelelő anyagi helyzet, emellett sokan (34%) válaszolták azt, hogy egyszerűen nem szeretnék (Magyar Ifjúság 2012).

A 15-29 évesek körében a szabadidő eltöltése nagy részben a lakáson belüli tevékenységekre korlátozódott. A fiatalok 85%-a tölti a négy fal között az idejét a kötelező programok – iskola, munkavégzés – elvégzése után, hétvégén pedig 76%, második legnépszerűbb helyszín a barátok otthona. A 15-29 éves korosztály szabadidejének nagy részét internetezéssel és televízió nézéssel töltik, egyötöd részük nem vesz részt semmilyen tevékenységben, „csak úgy elvan”. (Székely et al., 2014) A fiatalok kétharmada (69%) tagja valamilyen interneten alakuló társulásnak vagy közösségi portáloknak (pl. Facebook, Twitter), 64%-uk rendszeresen itt éli szociális életüket. A kommunikációs tevékenységek nagy része magánjellegű, de akad bulvár vagy cégekkel, márkákkal való kapcsolattartás. Az aktivitást tekintve a vizsgált korcsoport mindössze 22%-a csatlakozik szervezetekhez, ezek között is a legjellemzőbbek a sportklubok. A fiatalok életük legtöbb területén bizonytalanságot mutatnak, viselkedésükben a kivárás, távolmaradás és részvétel hiánya dominál. Ez a politikai és gazdaság területre egyaránt érvényes, okai között szerepel, hogy a társadalmi környezetünk is erre a kivárásra és a változékonyságra épül. Ennek megoldásaként két fő stratégia ismeretes: az egyik, hogy az illető ennek megpróbál elejébe menni és választ egy utat a lehetőségek közül, majd később meglátja, hogy hogyan alakul a jövő vagy pedig a „meglátjuk hogyan alakul a világ” fajta hozzáállás választása és annak megfelelően határoz meg stratégiát – az ifjúságra ez a fajta kivárás és el nem köteleződés a jellemző. Éppen erre utal az a kutatási eredmény, hogy a fiatalok nagy részének negatív képe van arról, ahogyan telt az elmúlt 10 év. Az őket közvetlenül érintő kérdéseket – amelyeken képesek változtatni (párkapcsolat, szakma...) – alapvetően optimistán közelítik meg, ennek ellenére egy általános borúlátás jellemzi a jövőképeket. Székely szerint ez a negatív hozzáállás összefüggésbe hozható a 2008-as gazdasági világválsággal és ennek következményeként a megváltozott családon belüli kapcsolatokkal, pénzügyi helyzettel. (Székely, 2013)

3.7. **Devizahitel, az adósság csapdája**

A válság által okozott családon belüli pénzügyi krízis és a szülők nem megfelelő pénzügyi döntései a gyerekek gondolkodását is nagyban befolyásolták. Ilyen nem megfelelő döntés volt pl. a megtakarítások hiánya a háztartásokban és a (jelenleg is aktuális problémaként) devizahitel felvétele sokszor feleslegesen.

Kálmán Tamás – az MNB ügyvezető igazgatója – 2006-ban a deviza alapú hitelezést Magyarországon 3 ciklusra osztotta. Az első a 2000 előtti időszakra tehető, ekkor a bankszektor a háztartásoknak elkezdte értékesíteni a deviza alapú autóhitelezést. A második szakasz 2001 májusában létrejött lakás-támogatási rendelethez fűződik. Az állam nagyon kedvező lakáshitel konstrukciót hozott létre a pénzpiacon, háttérbe szorítva a deviza alapú hiteleket. Érdekes tudnunk azt, hogy ebben az időszakban Kálmán beszámolója szerint a hitelek felvételének indoka 30-60%-ban a lakás vásárlás könnyítése volt, ennek ellenére sokan az olcsó hitel lehetőségét látták az új konstrukcióban. Ekkor a fogyasztási cikkek piaca jelentősen fellendült. A harmadik periódus 2003 júniusa és decembere között bontakozott ki. Ismét változott a lakástámogatási rendszer. A kamattámogatás és az igényelhető összeg is lecsökkent, a forintalapú lakáshitelezés ezzel szinte teljesen eltűnt a piacról. A deviza alapú hitelezés ebben az időszakban teret hódított Magyarországon és a magánszektor nagy arányban vette fel, ez vezetett a későbbi nagymértékű eladósodáshoz. (Kálmán, 2006)

De mi is az a deviza alapú hitel? Olyan hitel, melyet más ország pénznemében határoznak meg. A hiteltartozás és a törlesztőrészletek is devizában vannak nyilván tartva, a hitelfelvevő devizában tartozik. A 2000-es években ezek azért voltak annyira kedveltek, mert a devizát nyújtó országok jegybanki alapkamata alacsonyabb volt, mint Magyarországon. A probléma abból adódott, hogy az emberek azt nem gondolták végig, hogy a deviza alapú hitel esetében a folyósítás és a törlesztés forintban történik, de devizában van meghatározva a hitelösszeg és a törlesztőrészlet. Ebben rejlett a nagy kockázat, mert nem a banki kamat változott, hanem a devizák és a forint közötti árfolyamkülönbségek közel 150%-kal nőttek. (PSZÁF, 2006)

3.8. **Összefoglaló gondolatok a szakirodalmi munkával kapcsolatban**

A fentebb bemutatott definíciókkal és statisztikai adatokkal igyekeztünk szemlélteti és kapcsolódási pontokat találni azon területek között, amelyek hatással lehetnek a mai fiatalok helyzetére. Az irodalmi munka nemcsak azt világítja meg, hogy mely tényezők vannak kihatással a fiatal generáció döntéseire, hanem arra is felhívja a figyelmet, hogy mely területeken vannak alapvető problémák és hiányosságok. Ilyen hiányosságot tapasztaltunk akkor is, amikor a pénzügyi kultúra definícióit próbáltuk meghatározni, hiszen azzal kellett szembesülnünk, hogy nincs általánosan elfogadhatott meghatározás. E fogalom a mai napig is képlékeny, többféle értelmezés is napvilágot látott, de egyértelmű, közösen elfogadott definíció nem létezik. Mindez megnehezíti annak értelmezését is. Az irodalmi munka során másodlagos források igazolják azt a tényt, hogy a fiatalok életkezdésének, elvándorlásának és pénzügyi kultúrájának egymásra gyakorolt hatása összefüggésszerűen vizsgálható, azok kölcsönös erősítik, vagy gyengítik egymást, és amelyek együttes hatása nemcsak a fiatalokat, hanem akár a teljes nemzetgazdaság helyzetét, versenyképességét és jövőjét is érinthetik. A fiatal generáció hordozza magában a jövő építésének lehetőségeit, ha itthon maradnának, ha megfelelő tudással rendelkeznének, és ha biztosítottak lennének számukra a megfelelő életkezdési feltételek. Kutatásunk során azt kívántuk vizsgálni, hogy ezek a tényezők ma mennyire azonosíthatók Magyarországon, így a szekunder kutatási eredmények mellett mindenképpen támaszkodni szerettünk volna primer kutatási eredményekre is?! Egyben arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szekunder kutatásokból szerzett ismeretek, tények valóban helytállóak és igazak-e a jelenleg élő magyar fiatalok körében, igazak-e abban a környezetben, amelyben mi is élünk!? A kutatásunk során azt a rejtett célt is megfogalmaztuk magunkban, hogy párhuzamot kívánunk vonni az elmélet és a gyakorlat, vagyis a másodlagos és az elsődleges adatok között, így fontosnak tartottuk a saját adatgyűjtést kérdőíves és interjúk formában egyaránt. E primer kutatási munkafolyamatok jellemzőit mutatja be a következő fejezet, majd ezt követően ismertetésre kerülnek a főbb kutatási eredmények és megállapítások.

4. ANYAG ÉS KUTATÁSI MÓDSZERTAN

A fiatalok az elmúlt években egyre nehezebb helyzetbe kerültek az életkezdést illetően, melynek okait és körülményeit korábbi irodalmakból ismertettük az előző fejezetben. Motivációt saját élethelyzetünkől, kérdéseinkből és bizonytalanságainkból merítettünk. Minket és társainkat egyaránt érinti a magyarországi életszínvonal alakulása, jövőbeni megélhetésünk kérdése, hiteltartozásunk rendezése, banki szolgáltatások igénybevétele megfelelő pénzügyi intelligencia nélkül, avagy az állandó kérdés: menni vagy maradni? Mi lehet az oka annak a mindenkire rátelepedő borúlátásnak és érdektelenségnek, ami kortársainkat jellemzi? Ebben a fejezetben a kutatás módszereit és folyamatát mutatjuk be. Módszeresen is megterveztük, hogy a dolgozatunk céljától hogyan fogunk eljutni az eredményekig és az összefoglalásig, ezért a könnyebb átláthatóság érdekében folyamatábrát készítettünk (7. ábra).

7.ábra: A kutatási munkafolyamat szakaszai

Forrás: Saját szerkesztés

A kutatás első fázisában meghatároztuk céljainkat, így például:

1. megismerni a fiatalok életkezdését befolyásoló tényezőit,
2. rávilágítani a 18-29 éves korosztályt leginkább érintő problémáira, megkeresni ezek alapjait,
3. megkérdezni őket a témával kapcsolatban és átfogó képet alkotni mind a diákok, mind a banki világ szakértőinek szempontjából.

Vizsgálódásunk fókuszpontja az alábbiakra terjed ki leginkább: fiatalok helyzete, felsőoktatás, pénzügyi kultúra. Azért ezeket a területeket szerettük volna elemezni, mert úgy láttuk, hogy ma ezek vannak leginkább hatással a fiatalok döntéseire. Ezek a tényezők alapjaiban határozzák meg azt, hogy a fiatal generáció itthon marad-e, vagy külföldre megy, vállal-e gyereket vagy sem, és jó döntést hoz-e a pénzügyei során vagy sem, éppen ezért végeztünk primer és szekunder kutatást az említett témakörökben. Bármelyik tényezőt is vizsgáljuk, egy dolgot mindenképpen ki tudunk emelni. Egyértelművé vált számunkra, hogy a pénzügyi kultúra kiemelkedik ezek közül és mindegyik területre hatással lehet, vagyis formálhatja, kedvezőbb, vagy rosszabb irányba terelheti ezeket a tényezőket. Ezért az összefüggések feltárására az alábbi kutatási hipotéziseket fogalmaztuk meg a kutatás kezdetekor:

H₁: Feltételezhető, hogy a magyar fiatalok – bár pénzügyi döntéseiket szeretnék megalapozni – mégsem rendelkeznek olyan ismerettel és tudással, amelyek megkönnyítenék számukra a pénzügyekkel kapcsolatos döntéshozatalt. Azzal a feltételezéssel élünk, hogy a fiatal korosztály alapvetően tájékozatlan a pénzügyekben, és ez a tájékozatlanság kedvezőtlenül hat az életkezdés finanszírozási forrásainak feltárására is.

H₂: Azzal a feltételezéssel élünk, hogy ma a fiatalokra sokkal inkább a pesszimizmus jellemző az életkezdést illetően. Ez a pesszimizmus nem csupán a fiatalok rövidtávú céljait, de a hosszú távú boldogulását is alapvetően befolyásolja. Feltételezésünk szerint ez a pesszimizmus utat nyitott olyan folyamatoknak, mint például a fiatalok nagyarányú elvándorlása, vagy az általános elégedettség csökkenése, és egyre elterjedtebbé válik az érdektelenség is.

H₃: Feltételezzük, hogy a hazai bankszektor ma nem tud olyan terméksomagot nyújtani a fiatalok számára, amely az számukra vonzó lenne, és amely elő tudná

segíteni a fiatalok életkezdését. Azt feltételezzük, hogy a bankok által nyújtott termékek rövidtávon nem segítik elő a fiatalok életkezdését, sőt hosszabb távon a jelenlegi munkaerőpiaci és kereseti (jövedelmi) lehetőségek, valamint a gazdasági helyzet eredményeképpen még el is adósítaná őket. A hazai fiatalok többsége hitel nélkül azonban bizonyosan nehezen, vagy egyáltalán nem tudná beindítani életét, vagy jövőbeni vállalkozását.

Hipotéziseink bebizonyításának elősegítéséhez kérdőívet készítettünk, melynek címe: *A magyar fiatalok életkezdési lehetőségeinek és pénzügyi kultúrájának vizsgálata*. A kutatás célcsoportját a felsőoktatásban tanuló fiatalok (18-29 év közötti korosztály) jelentették. A mintavétel online kérdőív formájában történt, különböző internetes csatornákon keresztül (facebook, levelezőlisták, országos mentor program, olyan szervezeteket is bevonva, mint például a Doktoranduszok Országos Szövetségének Közgazdaságtudományi Osztálya). A kutatás (primer adatgyűjtés) két hónapos időtartam alatt valósult meg, amely szeptember, október és november hónapokat érintette (szeptember elejétől november elejéig).

A megkeresett közel 20 000 hallgató megközelítőleg 0,05%-a töltötte ki kérdőívünket, ez esetünkben 1054 fő. Területi szinten is a változatosságra törekedtünk, így több vidéki egyetem (Szegedi Tudományegyetem, Nyíregyházi Főiskola, Pécsi Tudományegyetem, Nyugat-magyarországi Egyetem... stb) interneten elérhető oldalára küldtük el felmérésünket (2. táblázat).

2. táblázat: Kutatás eredményeinek összefoglalása

Kérdőív címe	A magyar fiatalok életkezdési lehetőségeinek és pénzügyi kultúrájának vizsgálata
Kutatás kitöltésének időszaka	2014. szeptember - november
Kutatás célközönsége	18 - 29 éves fiatalok
Kiküldött kérdőívek száma	kb. 20 000 fő részére
Kitöltött kérdőívek száma	1054 db
Válaszadási hajlandóság	0,05%
Területi kiterjedése	Országos

Forrás: Saját szerkesztés

Kutatásunk megírásakor három eltérő kérdéstípust használtunk, melyek között a legnagyobb arányban a **zárt kérdések** szerepeltek. Ennek célja, hogy a kitöltő

meghatározott lehetőségek közül válasszon, ezzel egyértelművé téve a válaszadók véleményeit az adott kérdésekkel kapcsolatban. A kérdések másik típusa a **nyitott kérdés** volt. Ebben az esetben az előre meghatározott válaszokkal nem akartuk befolyásolni a kitöltőket, meg szeretnénk volna erősíteni őket abban, hogy a véleményükre, gondolataikra vagyunk kíváncsiak és a fogalmazási stílusukra. Például ilyen típusú volt esetünkben a hazai életszínvonallal kapcsolatban feltett kérdés. Ebben az esetben minden válaszadó szabad stílusban, teljesen önállóan fogalmazhatta meg véleményét. Nyilván ezzel a kérdéstípussal azt is vállaltuk, hogy e kérdések esetében statisztikailag nehezebb lesz az elemzés elvégzése, hiszen az eltérő szöveges válaszok nem teszik lehetővé a statisztikai mutatószámok képzését. Az ilyen jellegű kérdéseknél javarészt arra figyeltünk, hogy “hogyan vélekedik a többség”, és mi az általános vélemény a feltett kérdéssel kapcsolatban. A harmadik kérdéscsoportot az **értékelőskálák** adták, ahol a válaszadóknak lehetőségük nyílt 1-től 4-ig értékelni a kérdésben megfogalmazottakat. Szándékosan nem 5-ös fokozatot adtunk meg, ugyanis tartottunk arról, hogy többen a közömbös, vagyis a közepes értékelést jelölik meg. Természetesen a legtöbb kérdéshez megadtuk a “nem tudom megítélni”, vagy “nincs válasz” lehetőségeket is, azonban azt tapasztaltuk, hogy a kitöltők döntő többsége igyekezett megfogalmazni véleményét, és egyértelmű állást foglalt az egyes kérdéseket illetően.

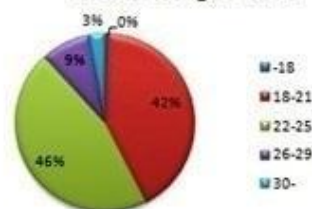
A kérdőív három nagyobb részből állt: a fiatalok helyzetére vonatkozó kérdések, pénzügyi kultúrára vonatkozó kérdések és demográfiai kérdések. A szociodemográfiai eredmények szemléltetésére készítettük a 8. ábrát, mely egy táblázatot és ábrákat tartalmaz. A kutatásban résztvevők kétharmada nő volt, így a kérdőív eredményét nagyrészt az ő véleményük formálta. A válaszadók átlagéletkora 22,3 év lett, 42%-uk tartozik a 18-21 évesek, míg 46%-uk a 22-25 évesek közé. Hasonló a megoszlás a családi állapotot illetően: 44,2% egyedülálló és 44% él párkapcsolatban. Feltűnően alacsony a házasok száma (3,6%) és ők is inkább a 26 év feletti kategóriában találhatók. Kiugró eredményt kaptunk a lakóhely típusára vonatkozóan. Például a kitöltők többsége még otthon lakik szüleivel, másik végletként nagyon kevesen válaszolták, hogy saját lakás vagy ház a lakóhely típusa. A válaszadók összesen 45,5%-a családjától elköltözve, kollégiumban vagy albérletben tartózkodik. Kitöltőink többségének - 53%-ának - közép-magyarországi régióban van a lakóhelye, a legkevesebben a Dél-Dunántúlról származók válaszoltak és 1% tartózkodik külföldön.

SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK		N	%
KÉRDŐÍV KITÖLTŐK SZÁMA		1054	100%
NEM	FÉRFI	340	32,3%
	NŐ	714	67,7%
ÉLETKOR	ÁTLAG ÉLETKOR	22,3	
	-18	5	0,5%
	18-21	442	41,9%
	22-25	482	45,7%
	26-29	95	9,0%
	30-	30	2,8%
CSALÁDI ÁLLAPOT	EGYEDÜLLŐ	466	44,2%
	PÁRKAPCSOLAT	464	44,0%
	ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT	78	7,4%
	HÁZAS	36	3,4%
	EGYÉB	10	0,9%
LAKÓHELY TÍPUSA	OTTHON	474	45,0%
	KOLLÉGIUM	166	15,7%
	ALBÉRLET	314	29,8%
	SAJÁT LAKÁS/ HÁZ	72	6,8%
	EGYÉB	28	2,7%
RÉGIÓ	ÉSZAK-MAGYARORSZÁG	72	6,8%
	ÉSZAK-ALFÖLD	54	5,1%
	DÉL-ALFÖLD	105	10,0%
	KÖZÉP-MAGYARORSZÁG	560	53,1%
	KÖZÉP-DUNÁNTÚL	106	10,1%
	NYUGAT-DUNÁNTÚL	112	10,6%
	DÉL-DUNÁNTÚL	34	3,2%
	ORSZÁGON KÍVÜL	11	1,0%

Nem szerinti megoszlás

Életkor megoszlása

Régió szerinti megoszlás

8. ábra: A kutatás szociodemográfiai jellemzői

Forrás: Saját szerkesztés

A többszemponútú megközelítés érdekében *interjú*t készítettünk a Magyar Kereskedelmi Bank két munkatársával, Varga Lászlóval, a Pesti régió vezetőjével és Ekárt Edittel, az Allee fiók vezetőjével. Beszélgetésünkön egyszerre voltak jelen, kérdéseinkre felváltva válaszoltak. Ennek időpontja 2014. november 7-e volt. A tervezett egy órás interjú időtartam helyett a gondolatok bősége miatt végül két órát maradtunk. Mivel témánk egy másik perspektíváját vizsgáltuk, ezért a kérdőívben feltett kérdéseinket tartalmilag változatlanul hagytuk. Formai módosításokat azonban végeztünk, így kérdéseink típusa nyitott lett, mivel a szakértőink saját gondolatait és véleményeit kívántuk megismerni.

A szekunder adatok és a primer adatok rendelkezésre állása arra készítetett minket, hogy rendszerezzük a megszerzett információkat. A statisztikai munka mind a primer, mind a szekunder részben megjelenik, de nyilván az sokkal hangsúlyosabb a saját kutatási eredmények bemutatásánál. A szekunder adatok statisztikái között kizárólag alapstatisztikák jelennek meg, tehát főleg trendeket ábrázolunk, a változások okait próbáljuk magyarázni, helyenként megoszlási viszonyszámokat számoltunk, és

igyekeztünk ez utóbbiakat grafikusán is ábrázolni. A felhasznált irodalmakat tekintve főleg a hazai publikációkra építettünk, és tekintettel arra, hogy a pénzügyi kultúrával, vagy a fiatalok helyzetével foglalkozó szakirodalmi háttér meglehetősen szegényes Magyarországon, így többségében jelennek meg az interneten elérhető folyóiratok és szakmai lapok, weboldalak anyagai. Ez utóbbit abból a szempontból tartottuk szerencsésnek, mert ezek aktuális, friss információkat tartalmaznak a fiatalok helyzetéről, vagy a pénzügyi kultúrájuk alakulásáról, így mindenképpen alkalmasak a témánk jelenlegi állapotában bemutatására. A szekunder irodalmi munka során is igyekeztünk a választékosságra törekedni, és nem utolsó sorban több szempontból megközelíteni a problémákat.

A primer eredmények bemutatása alaposabb tervezési munkát igényelt a részünkről. A kutatási eredmények bemutatását három tengely (alapstatisztikák - kereszttáblák - interjú) mentén igyekeztünk elvégezni. Az **alapfokú statisztikák** segítségével megoszlásokat igyekeztünk feltárni, megpróbáltuk bemutatni a kiugró értékeket, és ezek mellett magyarázatot kívántunk adni ezek indokaira. Mindenképpen fontosnak láttuk, hogy kapcsolatot találjunk a szakirodalmi gondolatok és a saját kutatási eredmények között, ezért az egyes kérdéseknél igyekeztünk összekapcsolni az irodalmi és a kutatási eredmények fejezetben tett megállapításokat. Az alapfokú statisztikák mellett **több ismerv egyidejű vizsgálatára** is vállalkoztunk, így készítettünk **kereszttáblás lekérdezéseket** 2 kérdés összefüggéseinek vizsgálatára. Az asszociációs kapcsolat meglétének igazolására a χ^2 próba van segítségünkre. Akkor tekinthető statisztikailag is igazoltnak a kapcsolat megléte, ha a próba szignifikancia értéke 0,05 alatt található, tehát a hibaszint a társadalomtudományokban általánosan elfogadható 5% alatt van. Minden kereszttáblás elemzésnél feltüntettük a χ^2 értékeit, igazolva az ismérvek közötti kapcsolat meglétét. Másrészt elemeztük a kérdések közötti kapcsolatok szorosságát is, amelyet a Cramer mutatóval támasztottunk alá. Ennek értéke 0 és 1 közötti értéket vehet fel. Minél közelebb van az egyhez, annál erősebb kapcsolatról beszélhetünk. Mindezzel azt igyekeztünk feltárni, hogy mennyire magyarázhatja az egyik kérdés a másik kérdésre adott válaszokat, és valóban igyekeztünk feltárni a vizsgált területek közötti összefüggést.

5. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

A kutatásunk kezdetén három feltételezéssel éltünk, melyeknek teljesülését két különböző szempontból igyekeztünk alátámasztani: a vizsgált 18-29 éves fiatal korosztály részére kiküldött kérdőívvel, és két vezető pozícióban dolgozó banki szakértővel készített interjúval. Kérdőívünkben a felvetett témák több részegységgel rendelkeznek, éppen ezért az általunk feltett különböző kérdések összekapcsolásával kollektív képeket tudtunk alkotni. Terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség a kérdőív összes kérdésének kielemezésére, ezért kiválasztottunk azokat, melyek a legtöbb információt szolgáltatták hipotéziseink bizonyításához.

5.1. Alapszintű statisztikák

Korábban sokszor szembesültünk azzal a ténnyel, hogy bőven akad olyan banki fogalom, melyet nem értünk teljes mértékben. Egyetemi tanulmányaink során ez pozitív irányban fejlődött, köszönhetően a pénzügyi oktatásnak, amit kaptunk. Ekkor merült fel bennünk a kérdés, hogy vajon kortársaink is hasonlóképp vélekednek-e, mint mi korábban?! Ők is olyan csekély pénzügyi háttérismeret birtokában vannak, mint mi? Ezekből a kezdeti elmélgedésekből forrott ki végül dolgozatunk témája. Egyik hipotézisünkben azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a fiatalok tájékozatlanok a pénzügyekben, nincsen kialakult pénzügyi kultúrájuk, és ez a tájékozatlanság kedvezőtlenül hat az életkezdesi finanszírozási források megismerésre is.

A témánkhöz kapcsolódó első kérdésünk során azt szeretnénk volna megtudni, hogy a fiatalok tájékozottak-e a pénzpiac eseményeit illetően, ha igen, abban az esetben mennyire hiteles a forrásuk? Kutatásunk eredményeiből kiderült, hogy meglepő módon a fiatalok közel egyharmada (27%) **egyáltalán nem tájékozódik** az aktuális pénzügyi eseményekről, s ha mégis információt szeretnének kapni, például egy pénzügyi terméket illetően, akkor az interneten néznek utána. A válaszadók 66%-a tájékozódik az aktuális pénzügyi eseményekről, melynek forrása az esetek legtöbbségében az internet (65%), de gyakran szereznek információt újságokból (35%), a televízióból (29%) és a szüleiktől (25%) is. A 18-29 éves magyar fiatalok alacsonyabb százaléka kap tájékoztatást biztos forrásból: bankokhoz mindössze 10%-uk fordul. Kérdésünkre a válaszadók több lehetőséget is megjelölhettek, éppen ezért az arányszámok összege meghaladja a 100%-ot (3. táblázat).

3. táblázat: Fiatalok pénzügyi információinak forrásai

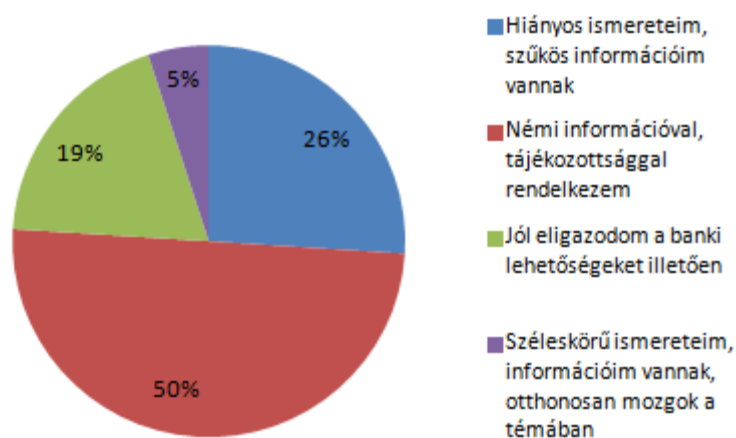
Pénzügyi tájékozódás forrása	Megoszlás	Válaszok száma (fő)
szüleidtől	25%	265
tanárodtól	16%	171
internetről	65%	680
barátaidtól	16%	171
újságból	35%	365
tévéből	29%	305
rádióból	16%	170
szórólapok	2%	22
hírlevelek	4%	45
bank	10%	102
egyéb	2%	16

Forrás: Saját szerkesztés

Következő kérdésünkből azt szeretnénk volna megtudni, hogy a fiatalok mennyire tartják magukat tájékozottnak a jelenlegi banki termékeket és pénzügyi alapfogalmakat illetően. A kitöltők válaszai közül kiugró annak az értéke **(50%)**, **mely szerint a kitöltők csak némi információval, tájékozottsággal rendelkeznek**, de ez nem feltétlenül elegendő ahhoz, hogy magabiztosan eligazodjanak a bankok által kínált konstrukciók között.

A válaszadók további 26%-a vállalja, hogy hiányos ismeretei és szűkös információi vannak, emellett 19% már elegendőnek érzi tudását és úgy gondolja, hogy jól eligazodik a banki lehetőségeket illetően. A következő eredmény - úgy gondoljuk - rengeteget elárul arról, hogy mi az oka a pénzügyi kultúra fejletlenségének és a háztartások rossz pénzügyi szokásainak: kérdőívünket kitöltő több mint ezer tanulónak mindössze öt százaléka nyilatkozta azt, hogy széleskörű információi vannak, melyek segítségével otthonosan mozognak a hitelkonstrukciókat és az egyéb termékeket kínáló banki szolgáltatások között, továbbá a háztartásuk sikeres menedzseléséhez kellő információval rendelkeznek (9. ábra).

18-29 évesek tájékozottsága a banki termékekkel szemben

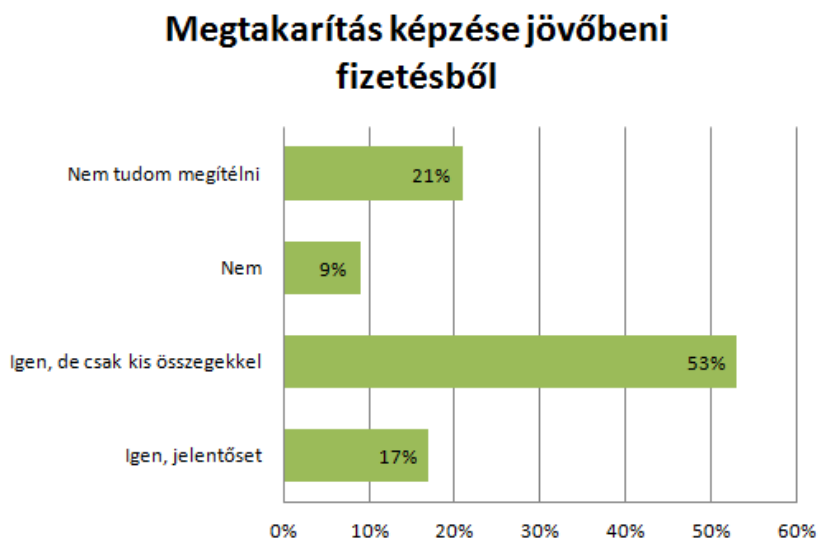
9. ábra: A 18-29 éves generáció tájékozottsága a banki termékekkel szemben

Forrás: Saját forrás

Korábbi kutatásaink során tapasztaltuk, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok vélt és valós pénzügyi ismeretei nagyban eltérnek egymástól, a diákok felülértékelik saját tudásukat. Ezt a téves önképet nagyban enyhíti, hogy a huszonévesek kockázatkerülő magatartást mutatnak, viszont ez az attitűd a pénzügyi lehetőségek kihasználását is akadályozhatja, mivel a bankok által kínált termékek közül is általában a legegyszerűbbeket veszik igénybe.

Elemzésünk következő pontjában a fiatalok megtakarítási hajlandóságát vizsgáltuk (10. ábra). A 18-29 éves korosztály 53%-a gondolja úgy, hogy jövőbeni fizetéséből kis összegeket képes lesz megtakarítani. Szerintünk ez az arány nem elég magas, tekintettel arra, hogy az alacsony összegek alatt átlagosan havi 10-20 000 Ft-ot értenek. A rövid távú célok fedezetéhez ez az érték nem lesz elegendő, a fogyasztói társadalom negatív hatásaként a mindennapos használati cikkeink esetleges javítására, cserélésére is gondolnunk kellene. Olyan közeli célok, mint például lakásvásárlás és gyermekvállalás, nagyobb összeg megtakarítása nélkül nem kivitelezhető. A kitöltők 21%-a nem tudja megítélni azt, hogy a jövőbeni fizetéséből képes lesz-e megtakarítást képezni. Székely Levente kutatásából kiderült, hogy a fiatalok bizonytalan gazdasági miliőre építkeznek, éppen ezért nem tudják előre megmondani, hogy lesz-e a jövőben megfelelő munkahelyük és rendelkeznek-e majd olyan nagyságú jövedelemmel, amely mellett képesek lesznek megtakarítani. Szembetűnő az az arány, hogy a fiatalok 35%-a jelenleg nem rendelkezik

megtakarítással, így nem meglepő az a tény sem, mely szerint a válaszadók 9%-a a jövőbeni fizetéséből nem fog tudni semekkora összeget sem félretenni.

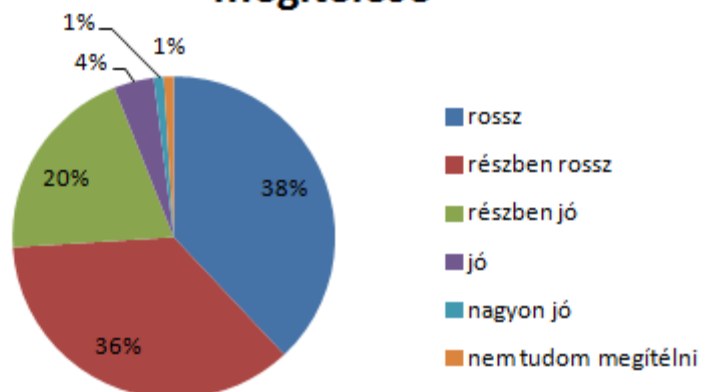
10. ábra: Megtakarítás képzésének lehetősége jövőbeni fizetésből

Forrás: Saját szerkesztés

A következő vizsgálati pontban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy korosztályunk miképp látja az életkezdési lehetőségeket ma Magyarországon, továbbá milyen az általános közérzet a hazai fiatalok körében!? Mindezt abból az okból kifolyólag tettük, mert személyesen is érdeklődtünk afelől, hogy konkrétan hogyan gondolkodnak kortársaink ezzel a kérdéssel kapcsolatban.

Ahogy az a kutatásunkból kiderül, a válaszadók mindössze 5%-a tartja jónak vagy nagyon jónak és 20%-a részben jónak a magyarországi életkezdési lehetőségeket, míg sajnos a kitöltő fiatalok saját helyzetüket 38%-ban rossznak és 36%-ban részben rossznak gondolják. A fiatalok általában attól tartanak, hogy a diploma megszerzése után nem találnak megfelelő munkahelyet, emiatt nem tudják magukat eltartani és a családalapítás is egyre későbbre tolódik (11. ábra).

Fiatalok helyzetének megítélése

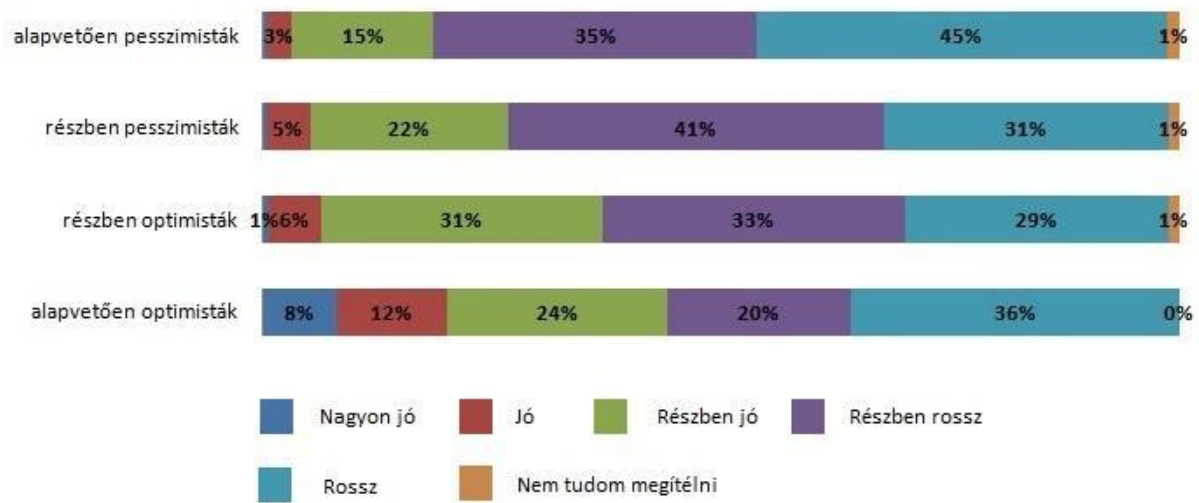

11. ábra: A magyar fiatalok helyzetének megítélése az életkezdést illetően

Forrás: Saját szerkesztés

Ez a negatív szemlélet eredményezi azt, hogy a fiatalok többsége negatívan látja a jövőt, az állandó bizonytalanságra kénytelenek építkezni. Éppen ezért nem rendelkeznek hosszú távú célokkal, gyakoribb az, hogy csak a közeljövőre tekintenek, rugalmasan tervezik életüket, hogy a változásokra könnyen reagálni tudjanak. Az elemzés következő kérdése arról próbált információt szerezni a kitöltőktől, hogyan foglalnak állást a fiatalok az életük indításával kapcsolatban (12. ábra). A kutatásunkból kiderült, hogy azok, akik rossznak vagy részben rossznak tartják az életkezdesi lehetőségeiket, alapvetően pesszimistán (80%) vagy részben pesszimistán (72%) tekintenek az elkövetkezendő évekre. Az optimista gondolkodással rendelkező kitöltők nagyobb arányban gondolják azt, hogy valamilyen szinten jó a fiatalok helyzete a jövőre vonatkozóan. Ennek ellenére megállapítható, hogy a bizakodó fiataloknak is többségében az a véleménye, hogy nem megfelelőek a pályakezdők lehetőségei: az alapvetően optimisták 56%-a gondolja, hogy inkább rossz, a részben optimisták pedig 62%-a tartja rossznak a lehetőségeket.

Fiatalok véleménye az életkezdést illetően

12. ábra: Fiatalok véleménye az életkezdést illetően

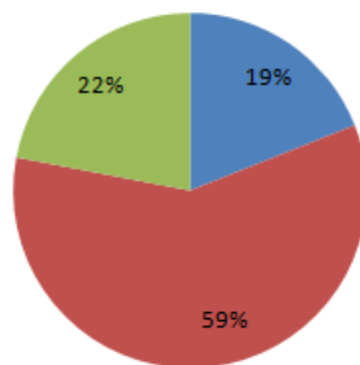
Forrás: Saját szerkesztés

Szekunder kutatásaink során nyilvánvalóvá vált, hogy **a fiatalok legnagyobb problémái közé tartozik a kilátástalan jövő, a létbizonytalanság, munkanélküliség és a pénztelenség.** Véleményünk szerint a fiatalok pesszimizmusának ez a létbizonytalanság és pénztelenség az oka. Jelenleg nagyon sok olyan felsőoktatásban tanuló diák van, akiknek szülei nem tudják finanszírozni a szemeszterenkénti tandíjat, így diákhitel felvételére kényszerülnek, ami viszont a korai eladósodáshoz vezet. Az állami támogatásban résztvevő diákok 16 %-a kollégiumban és 30%-a albérletben él. Kérdőívünk eredményeiből kiderül, hogy a tanulók nagy része több forrásból szerzi meg a mindennapjaikhoz szükséges pénzösszeget. A kollégiumban vagy albérletben tartózkodó fiatalok 69%-a válaszolta, hogy a szülei is támogatják őket anyagilag, ebből 10%-ának életét teljes mértékben a szülők finanszírozzák. Emellett a tanulók 14%-a él csak a munkájából származó jövedelemből, azonban 64% nem csak dolgozik, hanem ösztöndíjat is kap és szülei is támogatják. Jellemző azonban, hogy a dolgozó diákok nem a szakmájukban helyezkednek el, hanem diákszövetkezetek által közvetített munkát végeznek. A tanulmányok mellett folytatott munkának viszont meg van az a hátránya, hogy a diákok nem tudnak kellő energiát fektetni a tananyag elsajátításába, így hiányos ismeretekkel rendelkező fiatalok kerülnek ki a munkaerőpiacra.

Kutatásunk megkezdése előtt sokszor felmerült bennünk a megfelelő életszínvonal kérdése. A jelenlegi minimálbér 101 500 Ft, ami elegendő-e arra, hogy oktatásunkat, lakhatásunkat és megélhetésünket finanszírozzuk? A következő pontban azt szeretnénk volna megtudni, hogy társaink mit gondolnak a hazai bérekről és arról, hogy megfelelő összeget fognak-e tanulmányaik befejeztével keresni, melynek segítségével elkezdhetik felépíteni az életüket (13. ábra). Kérdésünkkel az elsődleges célunk a saját feltevésünk bizonyítása volt: van-e köze a fiatalok borúlátásának az itthon kapható bérekhez? A válaszadók 59%-a úgy gondolja, hogy a jövőbeni fizetéséből nem fogja tudni problémamentesen elkezdni az életét, emellett 22% válaszolta, hogy jelenleg nem tudja megítélni.

Elegendőek-e a hazai bérek az életkezdéshez

■ igen ■ nem ■ nem tudom megítélni

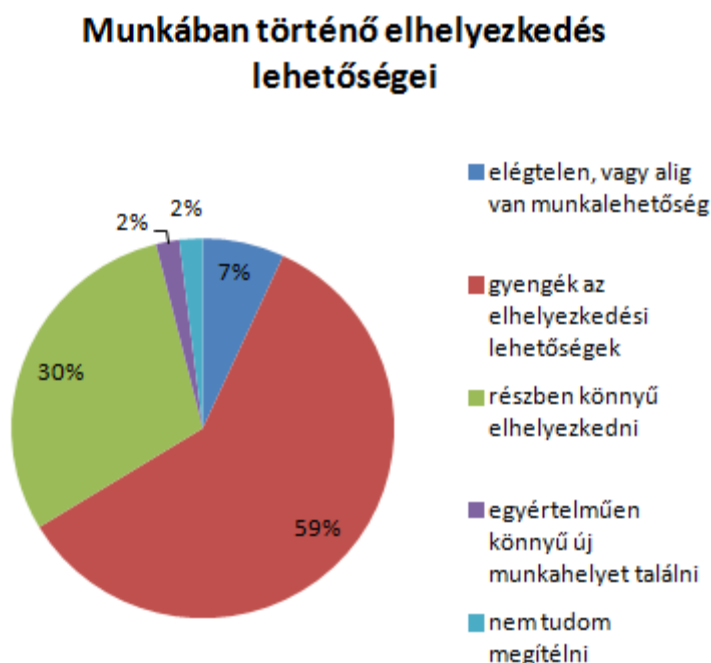
13. ábra: “Mit gondolsz a hazai bérekről? Elegendőek-e az élet beindítására?”

Forrás: Saját szerkesztés

A nem megfelelő szintű bérek mellett a fiataloknak nincs lehetősége megtakarításokat képezni. Szekunder kutatásaink során, Székely Levente tanulmányából megtudtuk, hogy a külföldre vándorlás legfőbb okai a nem megfelelő hazai bérek, az alacsony életszínvonal és az általános rossz közérzet. Emellett ma Magyarországon igen nehéznek mondható a frissdiplomások helyzete a munkába állást illetően. Jellemző, hogy a diploma megszerzésekor csekély munkatapasztalattal rendelkeznek, ehhez képest az elvárásaik magasnak mondhatók.

Következő kérdésünk során arra szeretnénk volna választ kapni, hogy kortársaink hogyan látják a munkába való elhelyezkedési lehetőségeket (14. ábra). A kérdésre adott

válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a 18-29 éves korcsoport **59%-a úgy gondolja, hogy gyengék az elhelyezkedési lehetőségek**. A kitöltők további 7%-a szerint alig van munkalehetőség, 30% véleménye alapján pedig részben könnyű elhelyezkedni. Elenyésző azoknak a száma, akik egyértelműen kijelentik, hogy könnyű új munkahelyet találni (2%).

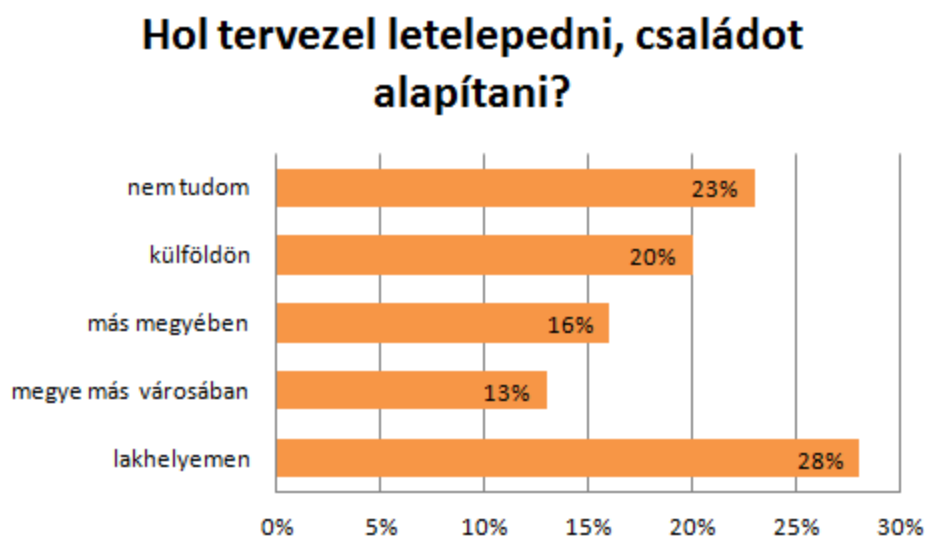
14. ábra: Munkában történő elhelyezkedés lehetőségei

Forrás: Saját szerkesztés

A megfelelő állás megszerzésének egyik nehézsége, ha az illetőnek olyan a végzettsége, amire jelenleg nincs nagy kereslet a munkaerőpiacon. Tovább akadályozza az elhelyezkedést a túl nagy elvárások felállítása a fizetést illetően és olyan pozíciók megpályázása, melyekre nem feltétlen alkalmasak. Korábban a munkahelyek életre szóltak, a mai versenyhelyzetben viszont mindenki pótolható, ez az egyik legfőbb oka a nagymértékű bizonytalanságnak. A megoldást sokan a külföldi letelepedésben látják meg. A magasabb átlagbérek és a stresszmentes élet reménye sokak számára vonzóvá teszi a külföldi országba vándorlást, a megfelelő életszínvonal kialakítása érdekében többen hajlandóak feladni addigi életüket.

Kutatásunk további két kérdése során a kitöltők regionális céljaikat szerettük volna felmérni (15. ábra). Kérdőívünkben arra kérdeztünk rá, hogy a résztvevő hol kíván letelepedni és családot alapítani. A válaszadók 28%-a jelenlegi lakhelyén tervezi az

életkezdést és 13% közel maradna lakhelyéhez, a megye más városába költözne, 23% még nem tudja, nem döntötte el és 16% más megyében kezdené el életét.

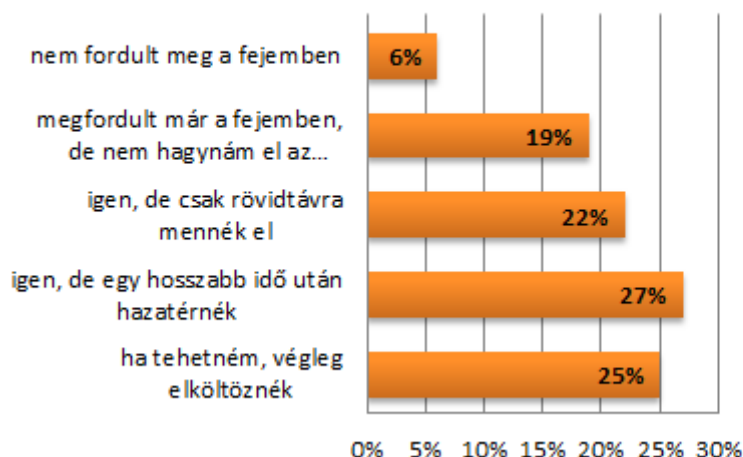

15. ábra: Letelepedési szándék a magyar fiatalok körében (1054=100%)

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók 20%-a nyilatkozta, hogy külföldön próbálna szerencsét az életkezdést illetően, amely esetünkben 211 főt jelent. Szekunder kutatásaink során már megbizonyosodtunk arról, hogy a diákokat egyre nagyobb arányban foglalkoztatja a külföldi munkavállalás gondolata. Azonban ezek a fiatalok nem feltétlen letelepedési szándékkal utaznának más országba, átmeneti, hosszabb vagy rövidebb időtartamra terveznek. A vizsgálat következő lépésénél arra a kérdésre kerestük a választ, hogy esetünkben gondoltak-e már a megkérdezettek arra, hogy jobb élet reményében elhagyják Magyarországot. Erre a kérdésre igen egyenletes eloszlású válaszokat adtak a kérdőív kitöltői (16. ábra). A legnagyobb arányban azonban mégis azok szerepelnek a mintánkban, akik elmennének, de hosszabb idő után visszatérnének az országba (27%). Ettől csak nagyon kis mértékben tér el azok aránya, akik ha tehetnék, végleg elköltöznének az országból (25%) és szintén hasonló arányban (22%) szerepelnek azok, akik rövid idő után vissza is térnének. Mégis, ha ezeket a válaszokat összeadjuk, kiderül számunkra, hogy a **megkérdezett fiatalok döntő többsége (94%) mondja azt, hogy legalább rövid távon szerencsét próbálna egy másik országban**, ez azt is jelenti, hogy a magyar fiatalok csupán 6%-ának nem fordult meg a fejében a külföldi munkavállalás gondolata.

Külföld: a jobb élet lehetősége

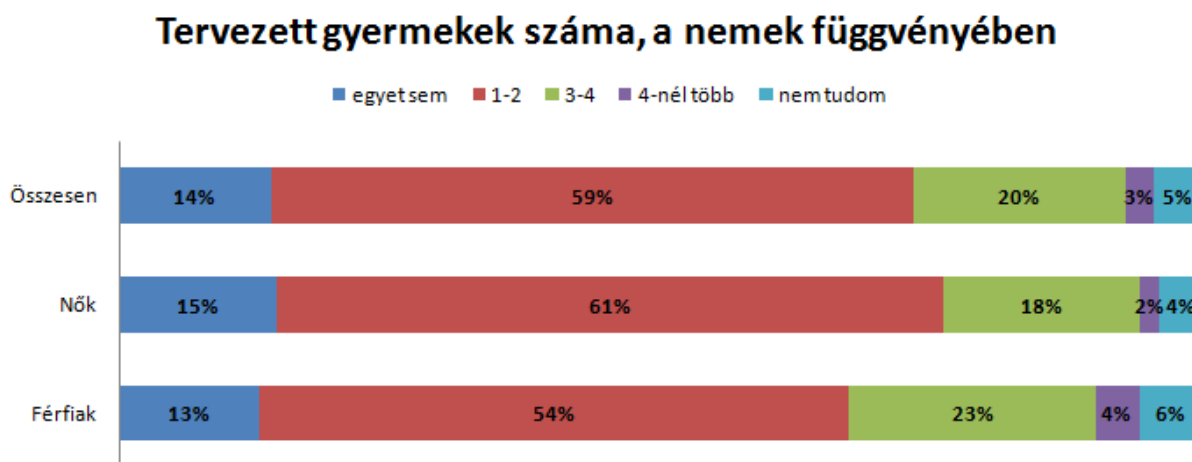
16. ábra: Gondoltál már arra, hogy jobb élet reményében elhagyd Magyarországot?

Forrás: Saját szerkesztés, (1054=100%),

A fiatalok kiemelkedő többsége úgy gondolja, hogy a jelenlegi bizonytalan helyzetre és pesszimista életszemléletre megoldás lehet a külföldi munkavállalás. Szekunder kutatásunk során bemutattuk, hogy a hallgatók által vonzónak tartott országok mind megelőzik Magyarországot az átlagbér szempontjából, kevesebb munkaóra ledolgozásával juthatnak magasabb jövedelemhez. A fiatalok felgyorsult életvitele mellett azonban sokan nem dolgoznak meg a magas fizetésért, hanem irreális elvárásokkal kezdenek bele a munkakeresésbe. Később ez a külföldi munkavállalás hátrányára is válhat, mivel egy másik országban a magyar diákok mindig csak bevándorlók lesznek, és sokat kell küzdeniük azért, hogy megfelelő minőségű és jövedelmező munkát kapjanak.

Következő kérdésünkben az általunk vizsgált 18-29 éves korosztály gyermekvállalási terveit kívántuk megismerni. A kérdés arra vonatkozott, hogy hány gyermeket vállalnának a kitöltők a jelenlegi gazdasági és szociális helyzetben. Szekunder kutatásaink eredményéből kiderült, hogy a jelenlegi csendes generáció egyik legnagyobb újdonsága, hogy a fiatalok vállalják az egyedüllétet, egyre később házasodnak és a gyerekvállalási kedv is csökkent az elmúlt években. Szekunder kutatásaink során állapítottuk meg azt a tényt, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben a nők mintegy 6% egyáltalán nem vállalna gyermeket. Saját kutatásunkban **döntő többségben van azoknak a száma, összesen 73%, akik egyáltalán nem, vagy egy-két gyermeket vállalnának.** Sajnálatos módon magas az aránya azoknak a fiataloknak, akik egyáltalán nem terveznek gyermeket, a nők 15%-a, míg férfi kitöltőink 13%-a (17. ábra). Szükséges kiemelnünk azt a tény, hogy kérdőívünk kitöltőinek 68%-a nőnemű, így realisabb képet kapunk a gyerekvállalási terveikről. A nők

nagyobb arányban szeretnék 1-2 gyereket, míg a férfiak között több azoknak a száma, akik nagy családot terveznek: minimum három gyermeket.

17. ábra: Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?

Forrás: Saját szerkesztés

A jelenlegi gazdaságpolitika igyekszik ösztönözni a magyar fiatalokat a gyermekvállalásra, olyan termékekkel, mint például a babakötvény, mely keretein belül a 2006 óta született magyar állampolgárú gyermekek számára az állam meghatározott összegű támogatást és bizonyos életkorokban további támogatást biztosít. Kutatásunk idején határoztak arról, hogy a két gyermekes családok 20-20 ezer forint összegű adókedvezményt kaphatnak. Véleményünk szerint azonban ennél sokkal többre lenne szükség ahhoz, hogy a népesség növekedjen, de ezt dolgozatunkban mélyebben nem részletezzük.

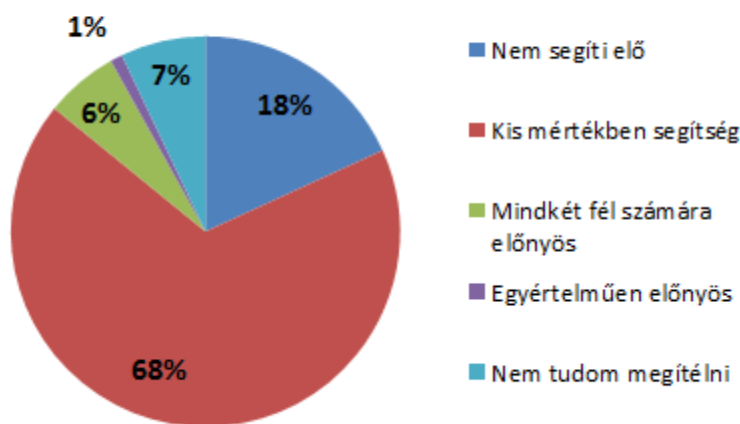
A fentiekben bemutatásra került kérdések összességében hatással vannak az életszínvonal alakulására, melynek elvárt szintjéről kérdeztük meg kortársainkat. A legtöbb válaszadó biztos megélhetést szeretne napi maximum 8 órás munka végzésével, amelyhez olyan jövedelemszint tartozik, ami megadja az embereknek azt az életminőséget, melyben lakást vagy esetleg családi házat képesek birtokolni, ezen felül autót, és lehetőséget teremt évente több alkalommal családi utazásra. A gyermekvállalás anyagi terhei ne okozzanak nehézségeket, bátran lehessen belevágni a családalapításba. Nagy arányban említették az ennél sokkal alapvetőbb mindennapos anyagi terhek megszűnését, például mindig legyen étel az asztalon és ne az ár menjen a minőség rovására, ugyanakkor hónap végén is legyen elegendő pénz és a számlák időben való rendezése se okozzon problémát. Sokan említették a kulturális programokon való részvétel és az étteremben történő étkezés lehetőségét,

valamint ha egy termékre szükség van, azt gondtalanul be lehessen szerezni. Pozitívan értékelhető, hogy az emberek gondolnak a jövőbeni pénzügyeikre, és ha tehetnék, megtakarítanának idősebb korukra.

A hazai bankszektor által nyújtott termékesomagok nem segítik elő a fiatalok életkezdését rövidtávon, mi több a jelenlegi jövedelem kereseti lehetőségek és a munkaerőpiac, valamint a gazdasági helyzet kihatásaként még el is adósítaná őket. A magyarországi ifjúság többsége hitel nélkül nehezen, vagy egyáltalán nem tudná beindítani életét, vagy jövőbeni vállalkozását. Kérdésünk, célzottan erre próbált információt kapni, amely a következőképpen hangzik: Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról (18. ábra)?

A bankszektor aktív műveleteinek politikáját a fiatalság 7%-a értékeli pozitívan, azaz a bankok előnyös, jól hasznosítható konstrukciókkal jelennek meg a hitelkínálat piacán. A kitöltők válaszai között kiugró annak az értéke, hogy **a hitel csak kis mértékben segítség (67%)** olyan dolgokban, mint pl. lakásvásárlás, de hosszú távon a bank jár jól, a fiataloknak pedig nehézkes a törlesztés.

A hazai bankok hitelezési politikája

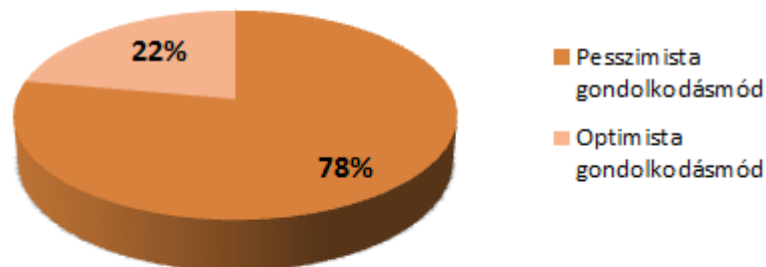
18. ábra: Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról? (1054=100%)

Forrás: Saját szerkesztés

A kitöltők közel ötöde látja úgy, hogy a bank nem segíti elő a fiatalok életpályájának beindítását, és ehhez külön érdekes eredmény, hogy akik ezt a választ jelölték be, azok 78%-a pesszimistán látja az általános hazai közérzetet is. 7% viszont nem tudja megítélni a bankok hitelezési politikáját, szerintünk ez azt is mutatja, hogy milyen alacsony szintű a

fiatalok pénzügyi háttérismerete, mely a tájékozatlanságukból következik. Az is szerepet játszhat az ilyen (ennyire) magas negatív értékelésben, hogy a lakosság nagymértékben eladósodott a deviza alapú hitelekkel, és így kialakult a “gonosz bankok” szemléletmód. Ezen túl a hazai fiatalság nem mondható hitelképesnek, míg rendszeres jövedelemmel nem rendelkezik. Nagyobb összegű hitel felvétele esetén már sokkal alaposabban megvizsgálja a bank az ügyfelet, és szívesebben ad hitelt, ha két jövedelemből tudják azt törleszteni. Ennek fényében nem csoda, ha a fiatalok nem tudnak pozitívan hozzáállni. Mindezt a megállapítást a 19. ábra is szemlélteti.

A banki hitelek általános megítélése

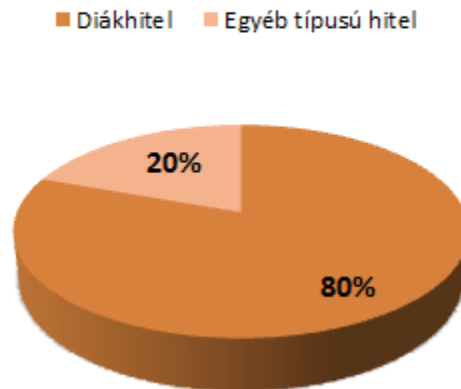

19. ábra: A bankok hitelpolitikájának megítélése (N=194)

Forrás: Saját szerkesztés

Előző kérdésünkben a bankok hitelezési politikáját értékeltettük, ezután azt szeretnénk volna megtudni, hogy kitöltőknek van-e jelenleg is hiteltartozása!? Érdekesnek találjuk, hogy a válaszadók 19%-nak van hiteltartozása, mert a bankok hitelezési politikájával mindössze a kitöltők 7%-a értett egyet. Ennek okai egyértelműen látszanak abból, hogy a hitelfelvevők 80%-a Diákhittel rendelkezik, ami az egyre inkább önfinanszírozóvá váló felsőoktatásnak is betudható, így sokan, mint kényszerű megoldásként tekintenek rá (20. ábra). Ennek a hiteltípusnak szabad felhasználású része is van, az általános hitelpiachoz képest kedvezőbb kamat mellett. Sokan a könnyebb iskolai évek reményében veszik fel ezt a hitelkonstrukciót, nem számolva a jövőjükben felhalmozott adósság mértékével. A maradék 20%-a a hitellel rendelkezőknek áru-, autó-, személyi-, szabad felhasználású-, lakás-, vagy folyószámlahitelt törleszt.

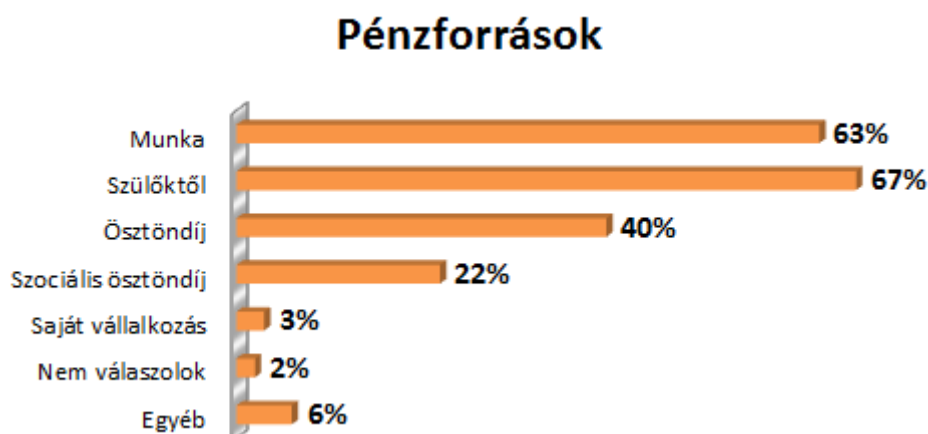
Diákhitel gyakorisága a fiatalok körében (N= 200)

20. ábra: Diákhitel gyakorisága a hitellel rendelkezők körében (N=200)

Forrás: Saját szerkesztés

A fiatalok minden napi életéhez pénzre van szükségük, kérdésünkben az ehhez szükséges források fajtáiról tudakozódtunk. A mai világban ritkán él meg az ember egyetlen forrásból, ezért több választ is megjelölhetett a kitöltő, hogy kerüljük a torzítást. Így a 21. ábra nem a 100 %-ot mutatja, viszont fontosnak véltük szemléltetni, hogy **a fiatalok nagyarányban, 67%-ban a szüleikre támaszkodnak**, bár kiegészítésként sokan dolgoznak (63%). Nem elhanyagolhatóak a különböző ösztöndíjak sem (40%) és ehhez társul a szociális helyzetet figyelembevevő támogató ösztöndíj, amelynek összegét az állam határozza meg - válaszadóink 22%-a részesül benne. Az elemzések következtében kiemelendő az a pozitív eredmény, hogy a napi szükségleteinek fedezésére csak a fiatalok 2 %-a szorul valamilyen hitelre, ezt az információt adatbázisunk még aprólékosabb szűrésével sikerült kinyerni. Ezen adatok tükrében úgy gondoljuk, hogy az ifjúság, ha lehet kerüli a hitelfelvételt és törekszik inkább több forrást egyszerre használva napról-napra megélni, mint adósságokba keverni magát.

21. ábra: Pénzösszegek, amelyekből a kitöltők időszakról időszakra gazdálkodnak (1054=100%)

Forrás: Saját szerkesztés

Előző megállapításunkra a következő kérdésünkben is igazolást találtunk, melyben a jövőbeli hitelfelvételi terveikről kérdeztük a kérdőív alanyait: 86%-uk (911 fő) teljesen elzárkózik a hitelfelvétel lehetőségétől, mindez abban is megnyilvánul, hogy a magyar lakosság mennyire előítéletes a hitelekkel kapcsolatban és ésszerű keretek között sem hajlandóak kockáztatni. Mindössze a fiatalság 14%-a (143 fő) tervezi hitel felvételét a közeljövőben. Ezt akkor lehetne pozitívnak mondani, ha az előző két részben a fiatalok gondtalanságával és optimizmusával találkoztunk volna. Ennek hiányában azonban úgy gondoljuk, hogy a fiatalok nem látják tisztán a jövőbeli pénzügyeik alakulását, mert önmagukat csapják be a hitel felvétel meg sem fontolásával.

Kutatási eredményeink összefoglalásának érdekében táblázatot készítettünk a mintát jellemző kiugró eredmények szemléltetéséhez (4. táblázat).

4. táblázat: Kérdőívünk kiugró értékei (1054=100%)

Kérdőívünk kiugró eredményeinek megnevezése	Válaszadók aránya
Némi pénzügyi információval rendelkező fiatalok	50%
Kis összeg megtakarítására lesznek képesek jövőbeni fizetésükből	53%
Nem elegendők a hazai bérek az életkezdéshez	59%
Gyengék a munkában történő elhelyezkedés lehetőségei	59%
Napi szintű életvitelhez szükséges anyagi támogatást szüleiktől kapják	67%
Női kitöltőink aránya	68%
Hitel csak kis mértékben segítség	68%
Egyáltalán nem, vagy egy-két gyermeket vállalnának	73%
Legalább rövid távon szerencsét próbálna külföldön	94%

Forrás: Saját szerkesztés

5.2. Keresztábrás lekérdezések (CrossTabs elemzés)

Az eddigiekben az alapstatisztikai módszerek segítségével egyszerű összefüggésekre igyekeztünk felhívni a figyelmet. A többváltozós elemzések során viszont arra is választ próbáltunk kapni, hogy vajon van-e összefüggés, vagy kapcsolat az egyes kérdések között, azok megléte statisztikailag igazolható-e, és milyen statisztikai mutatóval fejezhető ki a kapcsolat szorossága. A kérdőív számos helyen alkalmat biztosított a többváltozós elemzésekre, de a dolgozat terjedelme miatt csupán néhány bemutatására van lehetőség. Az elemzések elvégzésére a korábbi statisztikai tanulmányaink és az SPSS 20-as programcsomag volt segítségünkre. Az adatok excel formátumban történő mentését követően a kérdésekre adott válaszokat átmásoltuk az SPSS adatfelületére, ahol az Analyze parancs segítségével CrossTabs, vagyis keresztábrás elemzéseket végeztettünk a programmal. Az utasítás beállítása során bejelöltük a Chi négyzet próba és a Cramer mutató értékeit is, hiszen előbbi a kapcsolat meglétét igazolja (ha az kisebb, mint 0.05, akkor van statisztikai kapcsolat), utóbbi a kapcsolat szorosságát fejezi ki (0 és 1 közötti értékeket adhat). Ezek adattábláit az elemzés között, míg a további kapcsolódó táblázatokat a mellékletben helyeztük el.

Összefüggést kívántunk találni abból a szempontból, hogy van-e köze a bankok hitelezési politikájának a kérdőívet kitöltők tájékozottságához. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy a bankoknak arra is figyelmet kellene fordítaniuk, hogy hozzájáruljanak

a megfelelő tájékoztatáshoz, és elősegítsék a lakosság pénzügyi kultúrájának fejlesztését. A kereszttáblás elemzésből az derül ki, hogy azok, akik **nem rendelkeznek vagy részleges pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, sokkal negatívabban ítélik meg a bankok hitelezési gyakorlatát**. Mindez azt vetítheti elő, hogy a lakosság a hiányos információk és jártasság hiányában fogalmazhatja meg ezt az álláspontot, és nem gondolkodnak tovább, nem keresik a szélesebb körű lehetőséget például a finanszírozási forrásokat illetően. A legnagyobb arányban azok a válaszadók jelentek meg a kereszttáblában, akik szerint a bankok hitelezési gyakorlata csak rövid távon segíti elő a fiatalokat, de mindeközben ezen válaszadók nem rendelkeznek túlzottan magas pénzügyi kultúrával. A statisztikai munka során az is kiderült, hogy gyenge kapcsolat van a kérdések között, tehát a válaszok jellemzői között felfedezhető az összefüggés. Ezt bizonyítják az elvégzett elemzések a kapcsolatok erősségére és meglétére.

Milyen kérdések között kerestük a kapcsolatot? (5.táblázat)

- Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról?
- Mennyire tartod magad tájékozottnak a jelenlegi banki termékeket (hitelek, befektetési formák, tőzsde stb.) illetően?

5. táblázat: Kapcsolat a hitelezési politika és a tájékozottság között

		Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról? * Mennyire tartod magad tájékozottnak a jelenlegi banki termékeket (hitelek, befektetési formák, tőzsde stb.) illetően?				
Count		Mennyire tartod magad tájékozottnak a jelenlegi banki termékeket (hitelek, befektetési formák, tőzsde stb.) illetően?				
		Hiányos ismereteim, szűkös információim vannak	Jól eligazodom a banki lehetőségeket illetően	Némi információval, tájékozottsággal rendelkezem	Széleskörű ismereteim, információim vannak, otthonosan mozgok a témában	Total
Mit gondolsz a hazai bankok hitelezési politikájáról?	Egyértelműen előnyös, mert segítségével könnyebb az életkezdés, a fiatalok számára mindenképpen javasolt a hitel igénybe vétele	0	4	3	4	11
	Kis mértékben segítség a hitel, segít olyan dolgokban, mint pl. lakásvásárlás, de hosszú távon a bank jár jól, a fiataloknak pedig nehézkes a törlesztés	188	123	369	26	706
	Mindkét fél számára előnyös, a bank számára bevételi forrás, és a fiatalok számára is kiszámítható finanszírozási lehetőség	6	26	25	10	67
	Nem segíti elő a fiatalok életpályájának beindítását, hosszú távon csak a bank nyer	45	40	99	10	194
	Nem tudom megítélni	40	7	26	3	76
Total		279	200	522	53	1054

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A kapcsolat meglétére szolgáló χ^2 próba segítségével megállapítható, hogy a két változó között a kapcsolat statisztikailag kimutatható, hiszen a χ^2 próbastatisztika szignifikancia értéke nem haladja meg a 0,05-öt! (6. táblázat)

6. táblázat: Asszociációs vizsgálat a kérdések között

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	96,882 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	79,394	12	,000
N of Valid Cases	1054		

a. 5 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,55.

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A célunk az volt, hogy ne csak elméleti szinten mutassuk be a kapcsolatot a tényezők között, hanem statisztikai mutatókkal is alátámasszuk állításainkat. Erre alkalmaztuk a Cramer mutatók, amelynek értéke 0 és 1 közötti értéket vehet fel. Minél közelebb van az egyhez, annál erősebb kapcsolatról beszélhetünk. Jelen esetben a Cramer mutató 0,175-es értéket vett fel, amely egy gyenge kapcsolatra utal, a kapcsolat azonban fennáll. (7. táblázat)

7. táblázat: A kapcsolat erősségét kifejező mutatók

Symmetric Measures ^c			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,303	,000
	Cramer's V	,175	,000
N of Valid Cases		1054	

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A következő pontban azt kívántuk megvizsgálni, hogy a gazdaságpolitika fiatalokat támogató törekvése mennyire érhető tetten, és ennek van-e valamilyen kapcsolata a fiatalok munkába történő elhelyezkedésével?! Azt lenne az alapvető elvárás, hogy a gazdaságpolitika minden eszközzel támogassa a pályakezdő fiatalokat, elősegítve képzésüket a magas fokú felsőoktatással, valamint megfelelő béreket és jövedelmi lehetőségeket biztosítson számukra. A keresztábrák elemzéséből az derül ki, hogy a **válaszadók többségében nem elégedettek a gazdaságpolitika fiatalokat támogató tevékenységével, és ez nagyban összefügg azzal a válasszal, hogy gyengék az elhelyezkedési lehetőségek (335 és 239 válasz).** Vélhetően ez sokkal kedvezőbben alakult

volna abban az esetben, ha a gazdaságpolitika intenzívebben támogatná a fiatalokat, és ez a támogatás ténylegesen elő is segítené a fiatal korosztály helyzetét.

Milyen kérdések között kerestük a kapcsolatot? (8. táblázat)

- Hogyan ítéled meg a hazai fiatalok munkában történő elhelyezkedési lehetőségeit?
- Véleményed szerint a hazai kormányzati gazdaságpolitika mennyire segíti elő a fiatalok életkezdését (az elmúlt 10 évre visszatekintve)?

8. táblázat: Kapcsolatvizsgálat a fiatalok helyzete és a gazdaságpolitika között

Hogyan ítéled meg a hazai fiatalok munkában történő elhelyezkedési lehetőségeit? * Véleményed szerint a hazai kormányzati gazdaságpolitika mennyire segíti elő a fiatalok életkezdését (az elmúlt 10 évre visszatekintve)?

Count		Véleményed szerint a hazai kormányzati gazdaságpolitika mennyire segíti elő a fiatalok életkezdését (az elmúlt 10 évre visszatekintve)?				
		Total	jelentős mértékben elősegíti	kis mértékben elősegíti	nem segíti elő	nem tudom megítélni
Total		1054	62	540	369	83
Hogyan ítéled meg a hazai fiatalok munkában történő elhelyezkedési lehetőségeit?	egyértelműen könnyű új munkahelyet találni	23	7	11	3	2
	elégtelen, vagy alig van munkalehetőség	70	2	16	48	4
	gyengék az elhelyezkedési lehetőségek	633	13	335	239	46
	nem tudom megítélni	16	0	8	5	3
	részben könnyű elhelyezkedni	312	40	170	74	28

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A két kérdés együttes vizsgálata során megvizsgáltuk, hogy statisztikailag valóban elemezhetjük-e együttesen ezeket a tényezőket. Erre ad ugyebár választ a Chi négyzet próba, amely ezúttal sem volt magasabb, mint 0,05. (Lásd: mellékletek)

A kapcsolat megléte mellett arra is választ kaptunk az SPSS program segítségével, hogy mennyire erős a két kérdés közötti kapcsolat. A Cramer mutató újfent statisztikai kapcsolatról számolt be, bár ennek mértékét nem tekinthetjük túlzottan erősnek, azonban az mindenképpen kimutatható. A V mutató értéke 0,196 értéket vett fel. (Lásd: mellékletek)

A következő pontban azt próbáltuk feltárni, hogy a gyermekvállalási kedv összefüggésbe hozható-e az életkezdéssel. Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy hány gyereket vállalnának a kérdőív kitöltői, míg a másik kérdés arra irányult, hogy a fiatalok el tudják-e kezdeni az életüket hitel nélkül. Nyilván az a feltételezésünk, hogy azok a párok,

akik hitelfelvétellel indítják életüket, sokkal nehezebb finanszírozási körülmények között kénytelen elindulni, amely nem éppen kedvez a gyermekvállalási hajlandóságnak. Ez egyértelműen látható a kereszttáblából (crosstabs) is, hiszen azok szerint, akik egyetértettek, vagy részben értettek egyet azzal, hogy hitel nélkül nem lehet beindulni, a többségükben 1-2 gyermeket vállalnának maximum (185 és 282 válasz).

Milyen kérdések között kerestük a kapcsolatot? (9. táblázat)

- Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?
- Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékeld a megadott skálán! [A fiatal párok hitel nélkül nem tudják beindítani életüket.]

9. táblázat: Kapcsolatvizsgálat a gyermekvállalás és a hitellel való életkezdés között

Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben? * Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékeld a megadott skálán! [A fiatal párok hitel nélkül nem tudják beindítani életüket.]

Count		Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékeld a megadott skálán! [A fiatal párok hitel nélkül nem tudják beindítani életüket.]				Total
		egyáltalán nem értek egyet	inkább egyetértek	inkább nem értek egyet	teljes mértékben egyetértek	
Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?	1-2	47	282	110	185	624
	3-4	27	86	53	40	206
	4-nél több	10	8	5	4	27
	egyet sem	9	63	18	58	148
	nem tudom	5	24	12	8	49
Total		98	463	198	295	1054

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A kapcsolatvizsgálat során szintén megállapítottuk az Chi négyzet próba és a Cramer mutató értékét. A Chi négyzet próba értéke kimutatható asszociációt mutatott, hiszen értéke nem haladta meg a 0,05-öt, míg a kapcsolat gyenge kapcsolatra utalt, ahogy az a mellékletben szereplő táblázatokban is kiderül.

A kereszttáblás elemzések utolsó pontjaként összefüggést kívántunk találni a gyermekvállalási kedv és a fiatalok nehéznek ítélt helyzete között. Talán az összefüggés elemzés nélkül is megállapítható, hiszen, ha nehéznek ítélik saját helyzetüket a magyar fiatalok, az valószínűsíthetően determinálni fogja a gyermekvállalási hajlandóságukat is. Kérdés tehát az volt, hogy többségében vannak-e azok a válaszadók, akik szerint rosszabb a fiatalok helyzete, és e válaszadók megléte magyarázza-e az alacsonyabb gyermekvállalási hajlandóságot. A kereszttábla elkészítése egyértelműen alátámasztotta ezt, hiszen **azok a válaszadók, akik szerint alapvetően nehéz a fiatalok helyzete, sokkal**

nagyobb arányban vállalnának kevesebb számú gyereket. Különösen érdekesnek tűnik a táblázat azon oszlopa, amely a “nem értek egyet” válaszlehetőséget tartalmazza, hiszen ebben alig találunk válaszokat. A keresztáblából tehát jól látszik, hogy a válaszok száma mely kérdések kapcsolatában emelkedik meg szélsőségesen, így a legtöbb válaszadó maximálisan egyetért azzal, hogy nehéz a fiatalok helyzete, és e kitöltők nem is vállalnának sok gyermeket (375 válasz).

Milyen kérdések között kerestük a kapcsolatot? (10. táblázat)

- Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?
- Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékelj a megadott skálán! [A magyar fiatalok helyzete az életkezdést illetően alapvetően nehéz.]

10. táblázat: Kapcsolat a gyermekvállalási hajlandóság és a fiatalok nehéz helyzete között

Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?
*** Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékelj a megadott skálán! [A magyar fiatalok helyzete az életkezdést illetően alapvetően nehéz.]**

Count

		Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal? Értékelj a megadott skálán! [A magyar fiatalok helyzete az életkezdést illetően alapvetően nehéz.]				Total
		egyáltalán nem értek egyet	inkább egyetértek	inkább nem értek egyet	teljes mértékben egyetértek	
Hány gyereket vállalnál (tervezel) a jelenlegi gazdasági, szociális helyzetben?	1-2	9	215	25	375	624
	3-4	4	74	26	102	206
	4-nél több	6	11	5	5	27
	egyet sem	0	42	5	101	148
	nem tudom	2	12	2	33	49
Total		21	354	63	616	1054

Forrás: SPSS program alapján saját ábra

A fiatalok nehéz helyzete statisztikai igazolás nélkül is bizonyítja a kisebb gyermekvállalási hajlandóságot. Azonban célunk az volt, hogy statisztikai mutatószámok segítségével is feltárjuk az összefüggést. Ezt a korábban alkalmazott mutatószámok meg is teszik, így a Chi négyzet próba értéke arról tanúskodott, hogy van kimutatható kapcsolat, hiszen annak értéke nem haladja meg a 0,05-öt (lásd: mellékletek), és a Cramer mutató a közepesnél gyengébb kapcsolatot mutatott, de összefüggésbe hozható a két kérdés.

5.3. Esettanulmány interjú alapján

Témánk alaposabb bemutatása érdekében interjút készítettünk a Magyar Kereskedelmi Bank két vezető pozíciójú munkatársával, Varga Lászlóval és Ekárt Edittel. A hozzájuk intézett kérdéseink segítségével kívántuk megismerni véleményüket és meglátásaikat a 18-29 éves korosztályról, és választ próbáltunk kapni egyebek között a következő kérdésekre:

- milyen minőségű pénzügyi tudással rendelkeznek a magyar fiatalok?
- hogyan tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon?
- a hazai gazdaságpolitika mennyire támogatja őket?
- valamint a bankok milyen termékeket és konstrukciókat kínálnak számukra?

A beszélgetés során az a kérdés is felmerült, hogy a jelen helyzetben milyen tényezők befolyásolják a pénzügyi kultúra alakulását és milyen eszközökkel lehetne javítani ennek szintjét?

A fogyasztói társadalomra mért egyre magasabb szintű befolyásolás következménye, hogy kialakult egy állandó vásárlási és költekezési láz. A háztartások egyre nagyobb kiadásainak hátterében a kielégíthetetlen igények állnak, melyet Varga László úgy fogalmaz meg, hogy *“Magyarországon mindenki eggyel nagyobb autóban ül és lakásban él, mint amit megengedhetne magának”*. A magyar társadalomban mára eltűnt a megtakarítás kultúrája, a gyerekek nem tanulják meg, hogy miképpen bánjanak pénzüikkel, hogyan takarékoskodjanak, ez a későbbiekben könnyelmű költekezéshez vezet. Ennek csapdájába estek sokan a deviza hitel felvételekor is. Az igénylők többsége nem rendeltetésszerűen használta a felvett összeget, hanem a korábbiakban említett költekezési vágyukat elégítették ki. Varga László elmondása szerint a hitel felvételét részletes tájékoztatás előzte meg, hangsúlyozták a felmerülő kockázatokat, opciókat a baj megelőzéséhez. Tapasztalataik szerint a hitelfelvevők mintegy hetven százaléka a szerződésben leírtakat sem olvassa el, a figyelmeztetésekre egyáltalán nem figyelnek. Ebből a példából is egyértelműen kiderül, hogy a magyar lakosságnak nincs kialakult pénzügyi kultúrája.

Jelenleg a felsőoktatásban résztvevő diákok helyzete igen nehéznek mondható. Az interjúalanyok szerint a hazai gazdaságpolitika nem támogatja megfelelő mértékben a fiatalok tanulmányait, erre a legjobb példát az önköltséges szakok számának folyamatos bővülése szolgáltatja. A kétfajta diákhitel bevezetését segítségként szánták, de Ekárt Edit szerint ez csak akkor teljesül ha a diákok megfelelően használják ezeket a típusú hiteleket. A prémium szakok fizetésére teljes mértékben megfelelő lenne, de sokan az olyan

képzések finanszírozására is igénybe veszik a hitelt, amelyeknek kisebb az értéke (standard szakok) és nem termelik ki a jövőben a szak végére felgyülemlett milliós hiteltartozást. Prémium szakoknak azt a képzést nevezzük, melyek egyértelműen meghatározott szakmát adnak elvégzésük után/foglalnak magukba.

A diákhitel egyik legnagyobb hátránya, hogy már igen fiatalon, 18-19 évesen eladósodnak a diákok, így később fontosabbnak számít a hitel visszafizetése, mint a megtakarítás képzése. Éppen ezért nyilatkozzák szakértőink, hogy nem érdemes termékkonstrukciókat létrehozni ennek a korosztálynak, melynek egyik legfőbb oka az igény hiánya. Általános tapasztalat, hogy a fiataloknak nincs birtokukban a pénzügyi tudásnak egy alapvető szintje, így számtalanszor előfordul, hogy a banki szakügyintézőknek kell felvilágosítania őket az általános fogalmakkal kapcsolatban. A banki szolgáltatások közül azokat, melyek több kockázattal járnak, általában a magasabb pénzügyi ismerettel rendelkezők veszik igénybe, mivel szükséges ismerni a folyamatokat és permanens odafigyelést igényelnek, hogy bármikor reagálni lehessen a változásokra. Azonban gyakoribb az egyszerű banki termékek igénybevétele, így például a bankbetétek, melyek használata nem kíván meg magas szintű pénzügyi tudást. Varga László szerint a huszonéves korosztálynak hosszútávon minimum havi 10 - 20 000 Ft-ot lenne érdemes megtakarítani és befektetni valamilyen a bank által kínált termékbe/konstrukcióba, ennek viszont a fiatalok nem megfelelő jövedelem szintje szab gátat. További problémának tartja, hogy ma a társadalom nagy része nem mer hosszú távon gondolkodni, például nagyon kevesen használnak ki egy Fundamenta-Lakáskassza által kínált nyolc éves befektetést, mert ilyen időtávra nem szeretnék az emberek lekötni a pénzüket. A szülőktől ezt a hozzáállását tanulják meg a gyerekek is, a pénzügyi kultúra hiányának ez is egy összetevője.

Szakértőink szerint a fiatalok borúlátása és pesszimizmusa az életkezdést illetően összefüggésbe hozható a felgyorsult világszemlélettel. Általános tapasztalat, hogy a pályakezdők nem lépésről-lépésre haladnak előre a szakmai ranglétrán, hanem néhány lépcsőfok kihagyásával egyből vezető pozícióban képzelik el magukat.. Ez az elgondolás azért is helytelen, mert az egyetemisták nagy része nem dolgozik tanulmányaik mellett, így munkatapasztalat és a megfelelő készségek nélkül lépnek ki a munkaerőpiacra 23-25 évesen, frissdiplomásként, óriási elvárásokkal. Varga László szerint a tanulmányokat munka mellett érdemes elvégezni, így mire oklevelet kapnak, több éves tapasztalatuk lesz és megtanulják a munka világához szükséges egyik legfontosabb készséget: az alázatot.

Nagyban elősegítené a fiatalok életkezdését az olyan ipari központok létrehozása, amelyeket a főbb vidéki egyetemek vonzáskörében építenének ki, ennek segítségével jó párbeszéd épülhetne ki az egyetemek és multinacionális cégek között (Pl. Győr - Audi). Ezzel kiküszöbölhetővé válhat a főváros felé irányultság és csökkenne a munkanélküliség ezekben a régiókban. Varga László szerint a vidéki származású fiatalok körében nagyobb arányú a külföldre vándorlása mértéke, mely a csekély számú munkalehetőség miatt alakult ki. Ennek egyik megoldása lehetne az ipari központok létrehozása.

Ekárt Edit és Varga László szerint is komoly gondot okoz a pénzügyi kultúra hiánya ma Magyarországon. A probléma legfőbb megoldása egy széleskörű pénzügy oktatási rendszer bevezetésében rejlik. Ennek magában kellene foglalnia az általános- és középiskolákban való tanítást, melynek következményeként a fiatalok megfelelően tudnának gazdálkodni a pénzükkel, növekedne a banki szolgáltatások igénybevételének száma, lenne bátorságuk hosszú távban gondolkodni és megtakarítani olyan fontos eseményekre, mint a lakásvásárlás és a gyermekvállalás. Fontos a harminc év fölötti korosztály és a szülők oktatása is, egyrészt azért, hogy saját életük pénzügyeit könnyebben menedzseljék, másrészt gyermekeik számára meg tudják adni egészen kiskortól kezdődően a megfelelő pénzügyi tudást.

6. HIPOTÉZIS VIZSGÁLAT, KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

6.1. Hipotézisek bizonyítása

Ebben a fejezetben a kutatásunk során felállított hipotéziseinket vizsgáltuk meg alaposabban és választ próbáltunk találni azok megalapozottságáról. A hipotézisvizsgálat eredménye minden egyes feltételezés során három kimenetelű lehet. Az egyes hipotézisek teljesülhetnek, vagyis beigazolódhatnak a meglévő kutatási eredmények alapján, részben nyerhetnek igazolást, vagy megcáfolódnak. A hipotézisek bizonyításához a fentebb elvégzett szekunder és primer kutatások szolgáltathatnak alapokat.

Felmérésünk kezdetén azt kívántuk megtudni, hogy a fiatalok milyen szintű pénzügyi tudással rendelkeznek!? Tapasztalataink szerint társaink körében nem ismert a pénzügyi kultúra fogalma és pénzügyi tudásuk alapvetően hiányos. Ennek alapján fogalmaztuk meg első hipotézisünket:

H₁: Feltételezhető, hogy a magyar fiatalok – bár pénzügyi döntéseiket szeretnék megalapozni – mégsem rendelkeznek olyan ismerettel és tudással, amelyek megkönnyítenék számukra a pénzügyekkel kapcsolatos döntéshozatalt. Azzal a feltételezéssel élünk, hogy a fiatal korosztály alapvetően tájékozatlan a pénzügyekben, és ez a tájékozatlanság kedvezőtlenül hat az életkezdés finanszírozási forrásainak feltárására is.

Hipotézisünkhöz kapcsolódóan több olyan tanulmányt és szakirodalmat olvastunk, mely a fiatalok pénzügyi tudásának szintjét vizsgálta. A szekunder információinkat saját kérdőíves kutatással és egy interjú készítésével igyekeztünk alátámasztani, melynek eredményét az előző fejezetben fejtettük ki. Primer kutatásainkból arra az eredményre jutottunk, hogy a vizsgált **18-29 éves korcsoport egyáltalán nem vagy csak minimális pénzügyi ismerettel rendelkezik**. Ismereteik hiányában a birtokukban lévő vagyonukkal rosszul gazdálkodnak, nem tudják érvényesíteni a pénz értékteremtő képességét, valamint úgy vélik, hogy a jövőben is csak kis összegű megtakarítások képzésére lesz lehetőségük. A fiatalok pénzügyeiket helytelenül alapozzák meg, kérdésünkre, miszerint honnan szerzik az eligazodáshoz szükséges információt, a döntő többség azt válaszolta, hogy az **internetről, ezen felül tévéből, újságból és szüleiktől tájékozódnak**, viszont ezek a források nem tekinthetők megbízhatónak. A gazdasági és pénzügyi világ napi szintű eseményeit nem követik figyelemmel, csak akkor keresnek információt, ha közvetlen

érdekük fűződik hozzá. Az interjú során kiderült, hogy a fiatalok pénzügyi kultúrájának alacsony szintje betudható annak a ténynek, hogy a gyerekek a közoktatás során egyáltalán **nem részesülnek pénzügyi oktatásban**. Továbbá a szülők sem rendelkeznek olyan szintű tudással, melynek segítségével a gyerekek elsajátíthatnák a pénzügyek alapjait. A vizsgált kérdések eredményei, az interjú és az ebből levont következtetések egyaránt igazolják hipotézisünket.

H1: igazolást nyert!

Második feltevésünk arra koncentrált, hogy ma a fiatalok hogyan látják az életkezdési lehetőségeket Magyarországon!? Kutattuk a jövőre vonatkozó általános közérzetet és ennek befolyásoló erejét a rövid- és hosszú távú döntéseiket illetően. Vizsgáltuk, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet változékonyságára miképpen reagálnak a 18-29 éves fiatalok és ez hogyan nyilvánul meg az életük beindítására vonatkozó terveikben. Ebben a témakörben a következő hipotézist fogalmaztuk meg:

H₂: Azzal a feltételezéssel élünk, hogy ma a fiatalokra sokkal inkább a pesszimizmus jellemző az életkezdést illetően. Ez a pesszimizmus nem csupán a fiatalok rövidtávú céljait, de a hosszú távú boldogulását is alapvetően befolyásolja. Feltételezésünk szerint ez a pesszimizmus utat nyitott olyan folyamatoknak, mint például a fiatalok nagyarányú elvándorlása, vagy az általános elégedettség csökkenése, és egyre elterjedtebbé válik az érdektelenség is.

Szekunder kutatásaink során vizsgáltuk a csendes generáció jellemzőit, melyek között megtalálható a zárkózottság, **bizonytalanság és érdektelenség** az élet legfontosabb kérdéseire vonatkozóan. Tájékozatlanság figyelhető meg a pénzügyeikkel kapcsolatban, a fiatalok többségének irreális elvárásai vannak például a kezdő fizetésükkel kapcsolatban. Primer kutatásunk során arra az eredményre jutottunk, hogy a legtöbb kétely pénzügyeikre vonatkozóan merül fel a 18-29 éves fiatalok körében, melyből következik például a megtakarítás hiánya és az egyre csökkenő gyermekvállalási kedv. Úgy gondolják, hogy **nehéz megfelelő munkahelyet találni és gyengék az elhelyezkedési lehetőségek**. Az interjú során említésre került, hogy a felsőoktatásban résztvevő diákok felgyorsult életviteléhez hozzátartozik, hogy átlépnék a munkahelyi ranglétra kezdeti fokait és azonnal magas pozícióban képzelik el magukat. Az életkezdésre vonatkozó kérdésünkre a kitöltők

döntő többsége azt válaszolta, hogy rossznak vagy részben rossznak ítéli a helyzetet, éppen ezért **jelentős százalékuk pesszimistán tekint a jövőre**. Ennek eredményeként a fiatalok egyre nagyobb százalékát foglalkoztatja a külföldre vándorlás gondolata. Az ehhez kapcsolódó kérdéseinkből egyértelműen kiderült, hogy korosztályunk **magas arányban hagyná el az országot a jobb életszínvonal megteremtése érdekében**, de lehetséges, hogy egy bizonyos idő után hazatérnének. Ezekre a kérdésekre adott válaszok teljes mértékben igazolják hipotézisünket.

H2: igazolást nyert!

Harmadik, egyben utolsó hipotézisünkben a fiatalok attitűdjét vizsgáltuk a hazai bankszektoralap kapcsolatban. Tanulmányoztuk, hogy a mai hitelkonstrukciók rövidtávon mennyire segítik elő a huszonévesek életkezdésének beindítását és hosszútávon milyen negatív következményei lehetnek, amennyiben a jelenbeli munkaerőpiac és a jövedelmi lehetőségek nem változnak. Utolsó hipotézisünk így hangzik:

H₃: Feltételezzük, hogy a hazai bankszektor ma nem tud olyan termékcsomagot nyújtani a fiatalok számára, amely az számukra vonzó lenne, és amely elő tudná segíteni a fiatalok életkezdését. Azt feltételezzük, hogy a bankok által nyújtott termékek rövidtávon nem segítik elő a fiatalok életkezdését, sőt hosszabb távon a jelenlegi munkaerőpiaci és kereseti (jövedelmi) lehetőségek, valamint a gazdasági helyzet eredményeképpen még el is adósítaná őket. A hazai fiatalok többsége hitel nélkül azonban bizonyosan nehezen, vagy egyáltalán nem tudná beindítani életét, vagy jövőbeni vállalkozását.

Primer kutatásunkban a fiataloknak feltettük azt a kérdést, hogy a bankszektor jelenlegi hitelezési politikája mennyire nyújt segítséget az életkezdésük beindításában. A válaszadók nagy része rövid távon ugyan lát lehetőséget és támogatást a bank aktív (pl.: Diákhitel) termékeiben, ugyanakkor **hosszútávon az eladósodás forrását látják benne**. Mégis a kitöltők közel ötödének van jelenleg is hiteltartozása, melyek között legnagyobb százalékában a már említett diákhitel van jelen. Az interjú során említésre került, hogy **a bankok többsége nem rendelkezik kifejezetten a pályakezdők részére nyújtott termékekkel**, melynek legfőbb oka a kereslet hiánya. Ennek egyik összetevője lehet az alacsony jövedelem, amely a minden napos megélhetés költségeit is csak éppen hogy

fedezi. Az interjú alanyaink szerint a bankoknak nem érdemes a fiatalokra fókuszálnia, mivel nem rendelkeznek magas jövedelemmel és jelentős megtakarításokkal. A pénzpiacon jelenleg is előforduló lehetőségekkel arányaiban kevesen élnek, mivel ezek feltételeznének egy bizonyos szintű pénzügyi tudást. **A pénzügyi kultúra hiánya miatt a fiatalok általában az egyszerűbb banki szolgáltatásokat veszik igénybe**, ilyen például a diákhitel felvétele és pénz megtakarítása bankbetét formájában. A kérdőívünk során azt is kérdeztük, hogy honnan származik az a pénzösszeg, amelyből időszakról időszakra gazdálkodnak, valamint tervezik-e a közeljövőben hitel felvételét!? Válaszukban általában több forrást egyidejűleg jelöltek meg, és a válaszadók közül csak elenyésző számban jelölték meg a hitelforrásokat. Kitöltőink kis számban terveznek felvenni hitelt, ami a kérdőívünk eredményével nem kapcsolható össze, hiszen hitel nélkül a fiatalok nem tudják beindítani jövőjüket. Összességében a kérdéseinkre kapott válaszok igazolják hipotézisünket.

H3: igazolást nyert!

6.2. Javaslatok tétele

A korábban bemutatott kutatási eredményekre, valamint a saját tapasztalatokra támaszkodva a kutatás zárásaként lehetséges javaslatokat fogalmaztunk meg, amely megítélésünk szerint kedvezőbb irányba alakíthatnák a magyar fiatalok helyzetét, és pénzügyi kultúrájuk szintjét. E javaslatokat tételesen, pontokba szedve fogalmaztuk meg (J).

J1: Első és talán legfontosabb javaslatunk a pénzügyi oktatás bevezetése az általános- és középiskolákban. Ennek keretein belül a gyerekek életkorának megfelelő nehézségi szintet határoznánk meg és a tantárgy teljes mértékben beépülne az iskolai tantervbe. Az órákat hetente egyszer tartanák meg, szakképzett tanárok oktatásával. A tanítás hitelessé tételét meghívott vendégelőadókkal segítenénk. Általános iskolában az alsós tagozatban játékos formában ismertetnék meg a gyerekekkel a pénzhasználat alapvető jellemzőit, később az ötödik osztálytól pedig bevezetnénk számukra az általános pénzügyi és számviteli fogalmakat. A középiskolai oktatás keretein belül már komplex, életszerű feladatokat adnánk a diákoknak, melyeket csoportmunkában kellene kidolgozniuk, a tanév során kétszer,

félév végén, majd évvégén pedig prezentáció formájában mutatnák be a tanulók az általuk kidolgozott stratégiákat.

J2: Következő javaslatunk az, hogy a bankok a társadalmi felelősségvállalás keretében hozzanak létre Univerzális Pénzügyi Tanácsadó Irodákat. Olyan tanácsadó intézményeket kellene létesíteni, melyeket a magán szektor minden tagja igénybe vehetne. Ezt banki keretek között kellene megszervezni, azaz minden bank saját irodát hozna létre, melyről tájékoztatást az adott hitelintézet weboldalán találhatnának. Időpontot online felületen is igényelhetnének, és a megadott elérhetőségeken is felkereshetőek lennének a munkatársak. Ezek feladata az lenne, hogy széleskörű információt nyújtsanak a pénzügyi alapismeretektől kezdve a komplex konstrukciókig az érdeklődőknek. Finanszírozása államilag támogatott lenne, emellett hazai rendezvényeken lehetne népszerűsíteni ezeket az irodákat.

J3: Frissdiplomás pályakezdők számára létre kellene hozni egy olyan kedvező feltételekkel igényelhető hitelterméket, melyet alacsony kamatozásra, a diploma megszerzését követő első öt évben lehetne igényelni és a 10. évtől törleszteni. Az éves kamatok kiszámítása a mindenkorin jegybanki alapkamatokhoz igazodna. Azok is felvehetnék, akik nem rendelkeznek munkaviszonnyal, de ha fél éven belül nem találnának állást, leállítanánk a folyósítást. A havonta utalásra kerülő összeget maximalizálnánk a mindenkorin minimálbér összegében. A hitel ügyintézés folyamatát gyorsan és bonyodalom mentesen lehet intézni internetes felületen keresztül.

J4: Továbbá javasolható egy egyetemi megtakarítási ösztöndíj program bevezetése, amelyet azok a hallgatók kaphatnának meg, akik rosszabb szociális helyzetből érkeznek a felsőoktatásba, de tanulmányaikat kiemelkedő átlaggal teljesítik. Az ösztöndíj egy megtakarítási folyószámlára havonta érkezne, és eszerint kerülne tőkésítésre is. Az így kapott pénzösszeghez a tanulók a hallgatói jogviszony megszűnése után férhetnének hozzá, ha tanulmányaikat a hallgatói szerződésben megszabott maximális időtartam alatt teljesítik. Ennek célja a tehetséges frissdiplomás fiatalok életkezdésének segítése.

Úgy véljük, az elvégzett kutatásokból, valamint saját tapasztalatainkból ötletet nyerve ezek a javaslatok segítséget nyújthatnak a pénzügyi kultúra és a fiatalok helyzetének javításában. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy egy elkötelezettebb, támogatóbb gazdasági környezet megteremtése nélkül sokkal kevesebb esély kínálkozik a fiatalok helyzetének jövőbeni elősegítésére. Éppen ezért minden érintettnek (döntéshozónak) arra is figyelnie kell, hogy a döntéseik olyan jellegűek legyenek, amelyek egyetlen út irányába terelik a magyar fiatalokat, ez pedig nem más, mint a jobb élet megteremtésének és elősegítésének lehetőségei. Összefoglalóan a kutatás végkövetkeztetéseként megállapíthattuk, hogy valóban van összefüggés az általunk vizsgált területek között (pénzügyi kultúra, fiatalok helyzete, oktatás színvonala), és ezek együttes elemzése a jövőben is hangsúlyos lesz a fiatalokat érintő kérdések és problémák kezeléskor.

7. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Primer kutatásaink során a kérdőívre adott válaszok alapján össze tudtuk gyűjteni azokat az eredményeket melyek újdonságnak tekinthetők. Alapvetően kutatásunk azért mondható újszerűnek, mert összefüggéseiben vizsgáltuk olyan tényezőket, melyek egyaránt befolyásolhatják a fiatalok helyzetét és a pénzügyi tudásukat is. A kutatás során kapott kiugró értékek alapján újszerű eredményeket tudtunk megállapítani:

E1: Rendszerszemléletben vizsgáltuk a magyar fiatalokat érintő problémákat, mely azt az eredményt mutatta, hogy közvetlen összefüggés van a pénzügyi tudásuk és az életszemléletük között. Ezalatt azt értjük, hogy a pénzügyi kultúra fejlődését nagyban akadályozza a közönyösség, és a gazdasági helyzet okozta bizonytalanságra építkezés. Ezt az érdektelenséget tovább mélyíti a pénzügyi oktatás hiánya.

E2: Szakirodalmi kutatásaink során igyekeztünk európai szintű összehasonlítást végezni, ennek során vizsgáltuk az országok versenyképességének szintjét. Az alaposabb szemléltetés érdekében összevetettük az európai minimálbérekkel illetően. Ekkor szembesültünk azzal a ténnyel, hogy a viszonyítást akadályozzák az egyes országokra vonatkozó adatok hiánya (pl.: Németország, Ausztria), így nem készíthető globális összehasonlítás. Ebből azt az újszerű eredményt tudtuk megállapítani, hogy nem adható meg egy teljes körű komparáció az európai országok mindenkor minimálbérét illetően.

E3: A kérdőívünk kitöltőinek több mint kétharmada nő volt. Ebből megállapítható az a tény, hogy a fiatal nőket sokkal nagyobb mértékben foglalkoztatja az életük elkezdését befolyásoló tényezők, a családalapítás biztonságos légkörének megteremtése és a pénzügyi helyzetük stabilitásának megléte. Ennek köszönhetően a válaszok nagyobb mértékben a nők véleményét fejezik ki a témakörrel kapcsolatban.

E4: Egyik legszemléletesebb kiugró értékünk azoknak a magyar fiataloknak az összesített aránya (94%!), akik az ország elhagyását fontolgatják. Primer kutatásunk egyik eredménye, hogy betekintést nyerhettünk korosztályunk jövőbeni terveibe, melynek során arra az eredményre jutottunk, hogy a fiatalok többsége egyöntetűen a külföldi életkezdesen gondolkozik, a válaszok egységes megoszlásából megállapítottuk a külföldre irányultságot, a különbség az időtáv meghatározásában rejlik.

„Az emberek azért küszködnek anyagi gondokkal, mert éveket töltenek az iskolában anélkül, hogy egyetlen szót is hallanának arról, hogy miként kell bánni a pénzzel. Azt még megtanulják, hogyan dolgozzanak a pénzért, azt viszont már nem, hogyan dolgoztathatják a pénzt saját előnyükre.”

Robert Toru Kiyosaki

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatunk keretein belül a 18-29 éves korosztály pénzügyi kultúráját, életkezdesi nehézségeit és lehetőségeit, valamint a hazai oktatás színvonalát vizsgáltuk. Témakörünk kidolgozásának kezdetekor a kérdéskör aktuális problémáihoz kapcsolódóan három feltételezéssel éltünk, melyekre kutatásunk során válaszokat és bizonyítékokat kerestünk. Ezek elemzéséhez első lépésben megkerestük a tárgyhoz kapcsolódó szakirodalmakat, melyekből alapfokú információkat nyertünk és általános megállapításokat tettünk: a korábbi kutatások során kiderült, hogy a jelenlegi fiatal generáció tagjai bizonytalan talajra próbálják felépíteni a jövőjüket, melynek sikertelensége miatt negatívan tekintenek a jövőjükre. Megfogalmazható az a tény, hogy alacsony szintű pénzügyi tudással rendelkeznek, mely megnehezíti az alapvető pénzügyi folyamatok értelmezését. Miután kellő ismerettel rendelkezünk ahhoz, hogy kutatásunkat elvégezhessük, módszeresen megterveztük az előttünk álló lépéseket és folyamatábrát készítettünk a különböző fázisok átláthatósága érdekében. Kortársaink véleményének felméréséhez online kérdőívet állítottunk össze, időtartama két hónap volt, különböző internetes csatornákon keresztül terjesztettük, melynek következtében több mint ezerfős mintát kaptunk. A kétoldalú megközelítés érdekében két banki dolgozóval: egy régióvezető úrral és egy fiókvezető hölgygel készítettünk interjút, melynek tematikája megegyezett a kérdőívünk során feltett kérdésekkel. Primer kutatási eredményeinknek köszönhetően átfogó képet tudunk alkotni a magyar fiatalokat foglalkoztató problémák körülményeiről és okainak megállapításához következtetéseket vontunk le. Kulcsfontosságú észrevételeink közé tartozik az a tény, hogy a 18-29 éves korosztály alapvetően rossznak tartja az életkezdesi lehetőségeket, ezért pesszimistán tekint a jövőre. A bankok termékkonstrukciói nem biztosítják megfelelő szinten az élet beindításához szükséges anyagi háttérrel, továbbá alacsony számú megtakarítási lehetőséget nyújt a pályakezdők részére. A dolgozatunk elején felvetett megállapításainkat a hipotézisvizsgálat, következtetések és javaslatok című fejezetben bizonyítottuk és döntöttük el, hogy a megszerzett információk alapján a feltevésünk igazolást nyert-e. Ezek után a felmerült problémák javítása érdekében tételesen felsorolva javaslatokat tettünk azzal a célzattal, hogy a magyar fiatalok helyzetét kedvezőbb irányba lehessen alakítani és mélyebb pénzügyi tudással rendelkezzenek. Összefoglalásként újszerű eredményeket állapítottunk meg, melyeket a kutatásunk során keletkező kiugró értékek alapján fogalmaztunk meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Makay Zs. (2013): A párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- Kitta G. (2013): Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In: Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- Oross D. (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- Székely L. (2014): Az új csendes generáció. In: Nagy, Á. - Székely, L. (szerk.) Másodkézből - Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet. ISZT Alapítvány-Kutatópont
- Vas-Zoltán Péter [1973]: A brain drain - Az agyak elrablása. Budapest, Akadémiai Kiadó /Tudományszervezési Füzetek/
- Csanády Márton Tamás (2008): A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta, <http://www.matud.iif.hu/08maj/11.html> (letöltve: 2014. 09. 10.)
- World Economic Forum (2012): The Global Competitiveness Report 2001–2014. Geneva, Switzerland
- Varga J. (2013): Versenyképességi Helyzetjelentés Magyarországról In Moldicz, Cs. (szerk.) Gazdasági Kormányzás az Európai Unióban - Magyarország lehetőségei. Budapest, 2013, Általános Vállalkozási Főiskola
- Czakó Á - Husz I. - Szántó Z. (2011): Meddig nyújtózkodjunk? - A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában. BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft. Budapest
- Kálmán T. (2006): Háztartási devizahitelezés mozgatói és kockázatai. In Czibik, Á. (szerk.) A Magyar bankszektor jövője. Budapest, Széchenyi István Szakkollégium
- UNESCO Institute of Statistics (2014): Global Flow of Tertiary-Level Students <http://www.uis.unesco.org/EDUCATION/Pages/international-student-flow-viz.aspx> (letöltve: 2014. 10. 15.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): A nyilvántartott pályakezdő álláskeresők száma https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf057.html (letöltve: 2014. 09. 19.)
- Hallgatói szerződés (2011) https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/felsooktatas/hallgatoi_szerzodes_0731_oszton_dijas.pdf (letöltve: 2014. 09. 30.)
- Magyar Nemzeti Bank (2006a): Tájékoztató a fiatalok pénzügyi kultúrájáról készített közvélemény kutatás eredményéről. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/penzugyi-kultura/mnb_penzugyi_kultura_vezetoiosszefoglalo.pdf (letöltve: 2014. 09. 21.)
- Magyar Nemzeti Bank (2006b): A lakosság pénzügyi kultúrájának felmérése. Kvalitatív kutatás a 15-17, illetve 18-30 évesek körében.

- http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/penzugyi-kultura/mnb_penzugyi_kultura_kvalitativ.pdf (letöltve: 2014. 09. 21.)
- [Luksander A. et al (2014): A felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját befolyásoló tényezők vizsgálata. Pénzügyi Szemle 59. évf. 2014/2. (p. 237-258.)
- Béres D. - Huzdik K. (2008): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. Pénzügyi szemle 57. évf. 2012/3. (p. 322-336.)
- Béres et al. (2013): Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról - kutatási jelentés. ISBN: 978-615-5222-06-1
- Milestone Institute (2014): Miért mennek külföldre a magyar diákok
<http://milestone-institute.org/hu/21-hirek/168-miert-mennek-kuelfoeldre-a-magyar-diakok> (letöltve: 2014. 10. 15.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): Oktatási adatok, 2013/14. Statisztikai tükör 2014/39.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1314.pdf> (letöltve: 2014. 10. 14.)
- <http://diakhitel.hu>
- <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Cost-of-living/Average-monthly-disposable-salary/After-tax#/graph> (olvasva: 2014. 10. 14.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): Egyetemek, főiskolák nappali képzésére jelentkezők és felvettek (1990–)
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi006.html (letöltve: 2014. 10. 02.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): Felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő nappali képzésben tanulók száma a hallgatók állandó lakóhelye szerint (2001–).
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi012.html (letöltve: 2014. 10. 02.)
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (2006): Tényleg értem? A PSZÁF fogyasztóvédelmi tájékoztatója, Budapest